

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

**Kontroverzní metody získávání informací
v investigativní žurnalistice**

Controversial methods of obtaining information in investigative journalism

Bakalářská diplomová práce

Nikola RŮŽIČKOVÁ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Orság, Ph.D.

Olomouc 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Kontroverzní metody získávání informací v investigativní žurnalistice“ vypracovala samostatně na základě literatury a dalších zdrojů uvedených v bibliografii.

Bakalářská diplomová práce má 124 012 znaků (včetně mezer, bez příloh, seznamu literatury a poznámek pod čarou).

V Olomouci dne

.....

Nikola Růžičková

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucímu práce doc. PhDr. Petru Orságovi, Ph.D. za odborné vedení, užitečné rady, jeho čas a trpělivost. Ráda bych touto cestou poděkovala také investigativním novinářům za rozhovory, bez kterých by tato práce nemohla vzniknout, jmenovitě Jiřímu Kubíkovi, Sabině Slonkové, Janě Ustohalové, Daliboru Bártkovi, Janku Kroupovi a Radku Kedroňovi. Poděkování patří také mé mamince za její podporu během celého studia.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá kontroverzními metodami získávání informací v investigativní žurnalistice, konkrétně skrytým audio a video nahráváním, vytvářením falešných identit, sledováním osob a vytvářením cílené provokace. Cílem práce je popsat praktické kladné a záporné aspekty těchto metod, dílčím cílem je poté zjistit postoj českých investigativních novinářů vůči těmto vybraným metodám. V rámci praktické části byly proto realizovány polostrukturované rozhovory s investigativními novináři. Práce se věnuje také etické stránce používání těchto metod. Dle novinářů se v české investigativní žurnalistice využívá nejčastěji skryté nahrávání a vytváření falešných identit. Novináři si uvědomují veškerá rizika, která může použití těchto metod přinášet, a proto je nepoužívají bez rozmyslu. O jejich aplikaci musí vždy vědět nadřízený daného reportéra a užití musí být vysvětleno veřejným zájmem.

Klíčová slova: investigativní žurnalistika, novináři, rozhovory, skryté kamery, skryté nahrávání, sledování osob, cílená provokace, skryté identity

Abstract

This Bachelor thesis deals with controversial methods of obtaining information in investigative journalism, namely covert recording and hidden cameras, creating false identities, tracking people and creating targeted provocation. The aim of the work is to describe the practical positive and negative aspects of these methods, the partial aim is to find out the attitude of Czech investigative journalists towards these selected methods. Within the practical part, semi-structured interviews with investigative journalists were therefore carried out. The work also addresses the ethical side of the use of these methods. According to journalists, the most common use in Czech investigative journalism is the covert recording and creation of false identities. Journalists are aware of all the risks that the use of these methods can entail and therefore do not use them indiscriminately. Their application must always be known to the reporter's manager and the use must be explained in the public interest.

Key words: investigative journalism, journalists, interviews, hidden cameras, covert recording, tracking people, targeted provocation, false identities

Obsah

Úvod.....	8
1. Charakteristika investigativní žurnalistiky	11
2. Historie investigativní žurnalistiky.....	12
3. Specifické metody získávání informací v investigativní žurnalistice	14
4. Metodologie.....	17
4.1. Cíl výzkumu	17
4.2. Technika sběru dat	17
4.3. Příprava a následný průběh rozhovorů.....	18
4.4. Výběr a charakteristika výzkumného vzorku.....	20
4.4.1. Jiří Kubík	20
4.4.2. Sabina Slonková	21
4.4.3. Jana Ustohalová	21
4.4.4. Dalibor Bártek.....	22
4.4.5. Radek Kedroň	22
4.4.6. Janek Kroupa	23
5. Charakteristika vybraných metod získávání informací s využitím rozhovorů s investigativními novináři	23
5.1. Sledování osob	24
5.1.1. Kladné a záporné stránky využití metody sledování osob.....	25
5.1.2. Poznatky na základě rozhovorů s vybranými investigativními novináři ..	27
5.1.3. Modelová kauza: <i>Roční sledování schůzek na Hradě</i>	28
5.2. Skryté audio a video nahrávání	30
5.2.1. Kladné a záporné stránky využití metody skrytého nahrávání	32
5.2.2. Poznatky na základě rozhovorů s novináři	34

5.2.3.	Modelová kauza: <i>Procenta pro radního za dezinfekci škol. Natočili jsme úplatky v časech nouze</i>	35
5.3.	Vytváření falešných identity	38
5.3.1.	Kladné a záporné stránky vytváření falešných identit	39
5.3.2.	Poznatky k metodě vytváření falešných identit na základě rozhovorů s vybranými investigativními novináři	40
5.3.3.	Modelová kauza: <i>Ve stímu Slunečnice</i>	42
5.4.	Vytváření cílené provokace.....	44
5.4.1.	Kladné a záporné stránky vytváření cílených provokací	46
5.4.2.	Poznatky k vytváření cílené provokace na základě rozhovorů s vybranými novináři	46
5.4.3.	Modelová kauza: <i>Milion za zákon</i>	48
6.	Nejběžněji používané metody získávání informací podle vybraných investigativních novinářů	49
7.	Kritéria pro využití těchto metod v redakcích	52
8.	Kladné a záporné stránky kontroverzních metod získávání informací	55
9.	Etika v (investigativní) žurnalistice	58
9.1.	Co je to etika a morálka	58
9.2.	Aplikovaná etika v rámci (investigativní) žurnalistiky	60
9.3.	Samoregulační mechanismy v (investigativní) žurnalistice.....	62
9.3.1.	Etické kodexy	64
9.3.2.	Tiskové rady	65
9.4.	Etické hranice použití těchto metod podle investigativních novinářů	66
	Závěr	72
	Seznam použitých zdrojů.....	75
	Seznam příloh	81

Úvod

Investigativní žurnalistika se vyznačuje hloubkou výzkumu a množstvím času, který jsou novináři ochotni danému výzkumu věnovat. Cílem Investigativní žurnalistiky je hledat pravdu a ve veřejném zájmu ji publikovat, i když daná zjištění odporují zájmům mocných jedinců a mohou ohrožovat samotného novináře.¹ Protože k získání potřebných informací nemusí být vždy dostačující veřejně dostupné zdroje, mohou novináři sáhnout k jiným způsobům získávání informací, jako jsou např. skryté odposlechy či kamery, sledování osob, vytváření falešných identit nebo cílená provokace.

V souvislosti s těmito krajními metodami získávání informací v investigativní žurnalistice se vedou spory o vhodnosti jejich používání. „Ač je požadavek pravdivosti jednou z univerzálních hodnot kvalitní žurnalistiky, jemuž by se za žádných okolností neměla zpronevěřovat, čas od času novináři užívají eticky sporných metod,“² uvádí Václav Moravec v souvislosti se skrytým nahráváním použitým televizní a rozhlasovou společností BBC v roce 2008. Příkladem může být také využití skrytého audio i video nahrávání Andreje Babiše mladšího na podzim 2018 v rámci kauzy Čapí hnízdo, kdy zmizel premiérův syn, který byl klíčovou postavou dané kauzy, v níž byl za dotační podvod stíhán také předseda vlády. Reportéři Sabina Slonková a Jiří Kubík pořídili záběry Andreje Babiše ml. v Ženevě, zveřejněním této nahrávky vyvolali tehdy velkou kontroverzi, a to především mezi novináři.

Spory se v podobných případech nemusí týkat pouze přípustnosti zveřejnění určitých druhů informací, ale právě vhodnosti použitých metod práce. Svoji roli sehrávají praktické stránky použití daných metod, právní přípustnost jejich použití v rámci občanského či trestního práva a v neposlední řadě také etická stránka celé problematiky.

¹ BISCOP, Marjolaine a David Décary-Héту. CRIMRXIV: Anonymity technologies in investigative journalism: a tool for inspiring trust in sources [on-line] 2022- [cit. 2023-04-12]. ISSN 2766-7170. Dostupné z: <https://www.crimrxiv.com/pub/5q86cefc/release/1>

² MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3111-2. s. 258.

S přihlédnutím ke všem těmto aspektům však nelze jednotlivé metody předem definitivně zavrhnout nebo je naopak označit za zcela vhodné. V žurnalistické profesi se tyto metody práce nejvíce týkají právě investigativní žurnalistiky, ta je v některých případech využívá jako cestu k získání klíčových informací. Protože se jedná o metody pohybující se přinejmenším na pomyslné právní a etické hranici, je v praxi znalost právních, praktických a etických aspektů důležitá pro vyhodnocení vhodnosti jejich využití. Tato práce se bude věnovat pouze praktickým a etickým aspektům jejich využití.

Cílem práce je popsat vybrané kontroverzní metody získávání informací využívané v investigativní žurnalistice. Kromě základní charakteristiky každé vybrané metody budou popsány výhody a nevýhody, které jejich použití obnáší a možné komplikace, které se při aplikaci v praxi mohou objevit. U každé z metod bude uvedena česká investigativní kauza, v rámci které byla metoda aplikována do praxe, jedná se vždy o názorný, ilustrační příklad. Kauzy byly vybrány především na základě konzultace s investigativními novináři. Dílčím cílem práce je zjistit, jak na dané metody nahlíží čeští investigativní novináři, jak tyto metody hodnotí, využívají ve své práci, jak se k nim staví, které z nich považují za dobré a naopak. Proto budou v praktické části práce realizovány polostrukturované rozhovory s vybranými českými investigativci, jedná se o investigativní novináře s mnohaletými zkušenostmi.

Daším z dílčích cílů práce je zohlednění etické roviny vybraných metod získávání informací. Jelikož systém morálních hodnot je mimo jiné determinován na základě individuality každého jedince a jeho subjektivních kritérií a zkušeností, cílem této práce není paušalizovat etickou vhodnost užití těchto metod. Budou popsána základní kritéria, která je možné v rámci etického hlediska použití těchto metod zvažovat. Práce vychází především z praktických zkušeností investigativních novinářů s dlouholetou praxí, na základě jejich odpovědí budou identifikována etická kritéria. Poznatky od vybraných investigativních novinářů budou sumarizovány a interpretovány.

Odborných článků na téma krajních metod získávání informací v českém jazyce mnoho nenajdeme, čeští mediální teoretici se tomuto tématu příliš nevěnují. V některých

kapitolách knihy³ *Proměny novinářské etiky* zmiňuje tyto metody Václav Moravec, především tedy jejich etické hledisko. Zahraniční literatua je na toto téma bohatší, jedním z mediálních expertů v Evropě, kteří se těmto metodám věnují, je dlouholetý polský reportér Marek Palczewski. V roce 2018 zveřejnil publikaci o provokacích v rámci investigativní žurnalistiky pod názvem *Journalistic provocation. Definition – legal and ethics aspects – typology*. Kromě rozhovorů s investigativními novináři a dalších zdrojů vychází tato práce také z těchto publikací.

³ MORAVEC, Václav. *Proměny novinářské etiky*. 2020 (např. kapitola 2, Vybrané eticky sporné oblasti v žurnalistice)

1. Charakteristika investigativní žurnalistiky

Investigativní žurnalistika (pochází z anglického slova *to investigate* = vyšetřovat, pátrat po něčem), je „doslova pátrací, vyšetřovací žurnalistika, jejímž cílem je zveřejňovat zamlčované a odpírané, pro chod společnosti však důležité informace.“⁴ Navazuje tak na hnutí „muckraking“, jehož členové se na přelomu 19. a 20. století proslavili v USA rozkrýváním nejrůznějších skandálních informací týkajících se veřejného života, a to zejména politiky. Jednalo se především o porušování lidských práv, korupci, vydírání nebo nečinnost aparátu veřejné správy. „Pod investigativní žurnalistikou rozumíme obzvláště důkladnou a dlouhodobou rešerši, na které pokud možno pracuje celý tým reportérů. Cílem je většinou odhalení nějakého skandálu.“⁵ Jedná se o druh novinářské práce, který se podobá práci policejních vyšetřovatelů, investigativní novináři ovšem provádí autorské šetření ve veřejném zájmu s následným zveřejněním v médiích. Co se týče ověřování získaných informací, platí pro investigativní žurnalistiku přísná pravidla, produkuje také mnohem obsáhlejší materiály než denní zpravodajství.

Právě v investigativní žurnalistice jsou nejčastěji využívány metody získávání informací popisované v této práci. „Poslední dva faktory (skrytá kamera a skrytý mikrofon) se uplatňují především v investigativní žurnalistice, jejímž cílem je odhalování zásadních témat ve veřejném zájmu,“⁶ uvádí Václav Moravec.

⁴ OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. Encyklopedie praktické žurnalistiky. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-76-1. s. 219

⁵ RUSS-MOHL, Stephan. Žurnalistika: komplexní průvodce praktickou žurnalistikou. Přeložil Hana BAKIČOVÁ. Praha: Grada, 2005. ISBN 8024701588. s. 115

⁶ MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky, 2020, s. 261

2. Historie investigativní žurnalistiky

Iniciačním momentem pro rozvoj investigativní žurnalistiky ve světě a postupný vznik investigativních oddělení v redakcích, byla v roce 1972 aféra Watergate v USA. Dva američtí reportéři z deníku *The Washington Post*, Bob Woodward a Carl Bernstein, zveřejnili reportáž o tom, že do sídla Demokratické strany v komplexu Watergate ve Washingtonu, D.C. pronikli pracovníci tehdejšího republikánského prezidenta Richarda Nixona a umístili zde odposlechy. Carl Bernstein a Bob Woodward za reportáž následující rok získali Pulitzerovu cenu. Informace o odposlouchávání opozice následně vedly až k rezignaci prezidenta Nixona.⁷

U nás byl prvním průkopníkem investigativní žurnalistiky německy píšící reportér Egon Erwin Kisch na počátku 20. století, známý také jako „zuřivý reportér“. Následná historie investigativy je u nás poměrně mladá, její rozvoj nastal až v souvislosti s celospolečenskými změnami po roce 1989. Jak uvádí na svých stránkách Jaroslav Kmenta, díky pauze způsobené komunistickým režimem chyběly začínajícím českým novinářům vzory: „Komunistická totalita nás tu poznamenala na řadu let dopředu. A nejinak tomu bylo i pro investigativní žurnalistiku. Zatímco na Západě prožívali novináři jednu kauzu za druhou, odhalovali korupci na nejvyšších místech, podvody v bankách nebo morální přešlapy poslanců, tady se nic takového nepěstovalo. Takže když jsme po roce 1989 začínali, neměli jsme se od koho učit. Navázat na jisté průkopníky takového stylu žurnalistiky z dávné minulosti šlo. Třeba na nejznámějšího „investigativce“ třicátých let Egona Erwina Kische. Ale pro nás, kterým bylo začátkem devadesátých let něco málo přes dvacet, to bylo složité. Neměli jsme se na koho obrátit o radu. Nebyl vzor,

⁷ STANČÍK, Petr, Monika VALENTOVÁ a Jan KOVAŘÍK. Aféra Watergate. Spiknutí v nejvyšších patrech Bílého domu vedlo k odstoupení prezidenta Nixona. *Český rozhlas: Dvojka* [online]. 17. června 2022 [cit. 2023-04-27]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/afera-watergate-spiknuti-v-nejvyssich-patrech-bileho-domu-vedlo-k-odstoupeni-8769295>

podle kterého by se taková práce dala dělat. Nebyl nikdo žijící, kdo by měl s něčím takovým zkušenosti.“⁸

Kvůli absenci historické tradice museli naši investigativní novináři čerpat především ze zkušeností zahraničních kolegů. První investigativní reportáž v českém kontextu bychom našli v deníku Mladý svět, zabývala se tím, že Ochranný svaz autorský rozdělával honoráře na ideologickém základu. Další známé kauzy vznikly především z mezer v tehdejší legislativě ČR, jednalo se například o tunelování bank. Ke známým investigativním počinům u nás lze zařadit publicistický pořad *Na vlastní oči* vysílaný v letech 1994-2009, spojuje se především s reportéry Josefem Klímou a Radkem Johnem. V médiích byla známá také kauza bývalého premiéra Stanislava Grosse, kdy deník MF DNES odhalil nejasnosti ve financování premiérova nového bytu, kauza následně vyvrcholila premiérovou rezignací.

Na českých televizních obrazovkách byly kromě pořadu *Na vlastní oči* k vidění také investigativní pořady *Soukromá dramata* s Josefem Klímou a Jankem Kroupou nebo stále vysílaný pořad *Reportéři ČT* na České televizi. Investigativní materiály přináší také časopis Respekt, deník MF DNES, Hospodářské noviny, investigativní tým Seznam Zpráv, Deník N, iRozhlas, magazín Reportér či web [investigace.cz](https://www.investigace.cz). Protože investigativní práce je časově i finančně náročná, nemůže si investigativní oddělení dovolit každá redakce.

⁸ Jaroslav Kmenta: Investigativní novinář [online]. [cit. 2023-04-27]. Dostupné z: <https://www.kmenta.cz>

3. Specifické metody získávání informací v investigativní žurnalistice

Specifika investigativní žurnalistiky jsou nejvíce zřejmá z hlediska funkcí, které tento typ žurnalistiky plní. Jelikož se investigativní žurnalistika zaměřuje především na protizákonné a nemornální činnosti veřejných činitelů a problematiku organizovaného zločinu, plní mimo informativní funkci také funkci výchovnou, kontrolní, kritickou a apelativní. Aby mohly být tyto funkce v rámci investigativní žurnalistiky naplněny, jsou zde kladeny zvláštní požadavky a předpoklady pro práci novinářů. „Přestože neexistují žádná přesná pravidla, podle kterých lze vytvořit investigativní reportáž, od jiných typů žurnalistiky se investigativní žurnalistika určitými rysy odlišuje, jedná se například o dlouhý obsah, využívání tabulek a grafů nebo časté využívání citací a statistik.“⁹

„Investigativní žurnalistika se vyznačuje jak hloubkou výzkumu, tak množstvím času, který jsou redakce ochotné tomuto výzkumu věnovat. Jejím účelem je hledat pravdu, i když její zjištění odporují zájmům mocných jedinců ve společnosti (např. politikům či korporacím) a vystavuje novináře riziku. Od ostatních forem žurnalistiky se liší v několika ohledech. Na základě odhalování škod ve jménu veřejného zájmu lze říci, že plní klíčovou společenskou funkci. Informace, které odhaluje, byly jednotlivci, korporacemi či vládou záměrně drženy v tajnosti. Často také využívá moderních digitálních nástrojů, jako jsou algoritmy a rozsáhlá data, ke korelaci velkého množství informací, což umožňuje nalézat souvislosti ve vyšetřování.“¹⁰

Zároveň stejně jako všechny žurnalistické žánry „předpokládá investigativní žurnalistika od novinářů důkladnou rešeršní činnost, shromažďování faktů a bezchybné důkazy ověřené nejméně ze dvou nezávislých zdrojů, konfrontaci opačných stanovisek a možnost poskytnout prostor i obviněné straně.“¹¹ Jejím úkolem je tak získat průkazné materiály, tedy informace, které se opírají o důvěryhodné důkazy. Pro splnění tohoto

⁹ BISCOP, Marjolaine a David Décary-Héту. Anonymity technologies in investigative journalism. Dostupné zde: <https://www.crimrxiv.com/pub/5q86cefc/release/1>

¹⁰ Tamtéž

¹¹ OSVALDOVÁ, Barbora a kol. 1999. s. 219

fundamentálního požadavku je nutné zvolit takovou metodu získávání informací, díky které je možné získat potřebné materiály. Zcela zásadní v rámci investigativní strategie je tak volba vhodné techniky. Žurnalistika běžně využívá v praxi několik metod získávání informací, patří k nim například rozhovory, průzkumy veřejného mínění, rešerše nejrůznějších dokumentů, očitě svědectví a další.¹² Tyto metody ovšem mohou v praxi selhávat, jelikož informace, které investigativní žurnalistika odhaluje se většinou ukrývají „pod povrchem“. Někdo se je může snažit utajovat či jinak zastírat, a právě zde přichází potřeba jedinečných metod získávání informací, které se zaměřují na pozorování a sběr dat „zevnitř“, nikoliv „zvenku“.

Mezi historicky nejstarší metody získávání informací v rámci investigativní strategie patří asimilace nebo také infiltrace do cizího prostředí, jinými slovy změna identity, která novináři umožní splynout s pozorovaným prostředím. Tato metoda stála u samotného zrodu investigativní žurnalistiky, jejím průkopníkem byl britský novinář William Thomas Stead, již v roce 1885 zkoumal dětskou prostituci a v rámci této metody předstíral koupi 13leté dívky¹³. Mezi další postupy pro získávání nových informací patří sledování osob či záměrná provokace, jejíž cílem je vyvolat překročení etických či morálních norem. Společně s rozvojem techniky v druhé polovině 20. století se objevily nové techniky. „S rozvojem televize dostala investigativní žurnalistika další, vizuální rozměr, který dovoluje prezentovat téma skutečně jako očitě svědectví.“¹⁴ Objevily se tak nově záznamy na skrytou kameru a skryté odposlechy, ale také modernizace metod již existujících, kupříkladu díky internetu je v některých případech mnohem snazší vytvořit fiktivní identitu (např. falešný profil na sociální síti).

Důležité je zmínit, že v praxi se většinou využívá kombinace těchto metod, která je v dané kauze nejvhodnější k prokázání vyšetřované nekalosti. Např. cílená provokace může vyžadovat zároveň změnu identity a z důvodu důkazního materiálu může být také

¹² BARTOŠEK, Jaroslav. Žurnalistika: úvod do studia. Olomouc: Středisko distančního vzdělávání UP, 1997, 130 s.

¹³ HARCUP, Tony. The Ethical Journalist. SAGE Publications, 2007, Kapitola: The undercover tradition, s.1

¹⁴ OSVALDOVÁ, Barbora a kol. 1999. s. 219

doplněna o záznam na skrytou kameru či o skryté nahrávání, na základě tohoto propojení následně vzniká investigativní strategie.

4. Metodologie

V této části práce autorka vymezí hlavní cíl a dílčí cíle výzkumu včetně výzkumných otázek, představí techniku sběru dat, která byla použita k dosažení cílů a charakterizuje vzorek vybraných respondentů, jejichž výpovědi jsou hlavní částí výzkumu. Na závěr bude popsána příprava na realizované rozhovory a jejich průběh. Práce záměrně není rozdělena na teoretickou a analytickou část, obě tyto části se v práci prolínají na základě probíraných témat, kdy je teoretická část doplněna o výpovědi investigativních novinářů.

4.1. Cíl výzkumu

Hlavním cílem této práce je popsat vybrané kontroverzní metody získávání informací v investigativní žurnalistice, jedná se o skryté audio a video nahrávání, cílenou provokaci, vytváření falešných identit a sledování osob. Dílčím cílem je odhalit, jak na tyto metody získávání informací nahlíží čeští investigativní novináři. Ve výzkumu se proto autorka zabývá názorem vybraných investigativních novinářů na jmenované metody a jejich zkušenostmi s danými metodami. Práce neopomíjí ani etickou stránku využití těchto metod. Dílčí výzkumný cíl, tedy názor investigativních novinářů na tyto krajní metody získávání informací, autorka zjišťovala skrze polostrukturované rozhovory.

4.2. Technika sběru dat

Nejprve byla provedena rešerše dostupných zdrojů na téma krajních metod získávání informací v investigativní žurnalistice, která poskytla základ pro vyhotovení teoretické části práce. Na základě informací zjištěných z rešerše dostupných zdrojů následně probíhala příprava na rozhovory s investigativními novináři.

Výzkumnou metodou této práce jsou polostrukturované rozhovory. Kvalitativní výzkum má vysvětlující a popisný charakter a je orientován také na zjišťování jevů. K výhodám kvalitativního výzkumu patří možnost zjištění, jak se lidé v daném prostředí a

situaci dobírají pochopení toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své každodenní aktivity a interakce.¹⁵

Vzhledem k výzkumným otázkám týkajících se investigativních novinářů a jejich každodenní práce, je tento typ výzkumu vhodný. Kvalitativní výzkum také umožňuje dodatečnou modifikaci otázek v průběhu sběru dat, což je při případném nedorozumění či potřebě specifikace a doplnění také významným pozitivním a relevantním faktorem.¹⁶

Zvolená forma kvalitativního výzkumu, tedy polostrukturovaný rozhovor, patří k nejvyužívanějším technikám kvalitativního přístupu. Díky možnosti volně formulovaných odpovědí lze touto formou obsáhnout jev v celé šíři a zohlednit přitom i kontext.¹⁷ Změna pořadí otázek byla při rozhovorech uplatňována na základě témat, ke kterým se novináři sami dostali např. v rámci odpovědi na jinou otázku. Některé otázky byly vynechány, jelikož na ně respondent odpověděl již v rámci jiné z otázek. Pro tento přístup je charakteristické také pokládání primárních a sekundárních otázek.¹⁸

4.3.Příprava a následný průběh rozhovorů

Během příprav na rozhovory s investigativními novináři autorka vytyčila primární otázky, které během rozhovorů určovaly směr konverzace a stanovily komunikační rámec nezbytný k naplnění výzkumného cíle. V případě nedorozumění ze strany respondentů či v případě nedostatečných odpovědí byly k dovysvětlení použity sekundární otázky.

¹⁵ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4. s. 50

¹⁶ HENDL, Jan. 2008, str. 48

¹⁷ SEDLÁKOVÁ, Renáta. Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky. Praha: Grada, 2014. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3568-9. s. 211

¹⁸ Tamtéž

Některé otázky byly vybrány na míru pro konkrétního novináře vzhledem např. k jeho postavení či konkrétní zkušenosti, kterou jiní respondenti neměli.

Při realizaci rozhovorů se autorka přizpůsobila časovým možnostem a prostředí, které bylo respondenty preferováno. Záměrem bylo realizovat veškeré rozhovory osobně, přesto z časových důvodů proběhl rozhovor s novinářkou Sabinou Slonkovou písemně a s novinářkou Janou Ustohalovou on-line prostřednictvím video hovoru na platformě Meet. „Je důležité co nejvíce vyjít vstříc dotazovanému a nechat na něm, aby sám zvolil místo i čas dotazování,“¹⁹ připomíná Renáta Sedláková. Díky písemným odpovědím měla Sabina Slonková možnost se nad otázkami více zamyslet, nicméně odpovědi jsou z důvodu písemné formy stručnější. Osobní dotazování poskytlo u ostatních novinářů větší prostor pro rozvinutější odpovědi a případné pokládání sekundárních otázek. Ostatní rozhovory probíhaly během osobního setkání. On-line rozhovor s novinářkou Janou Ustohalovou plně nahradil osobní setkání a na průběh rozhovoru neměla tato platforma žádný negativní vliv.

Vzhledem k bohatým zkušenostem, a tedy obsáhlým odpovědím vybraných investigativních novinářů, trvaly rozhovory z pravidla delší dobu, konkrétně okolo 45 minut. V některých částech se autorka snažila rozhovory vést takovým způsobem, aby nebyly přehnaně dlouhé, zároveň ale byly související příběhy a odpovědi zajímavé a pro tuto práci přínosné. „Je to pak náročné nejen pro dotazovaného, ale i pro tazatele, který musí udržet svoji pozornost a disciplínu a být schopen je dokončit.“²⁰ Rozhovory byly vždy nahrávány pomocí diktafonu v mobilním zařízení, následně byly převáděny do textové podoby. Všichni novináři poskytli před začátkem rozhovoru souhlas s nahráváním.

Získané odpovědi z polostrukturovaných rozhovorů autorka analyzovala metodou otevřeného kódování. „Výzkumník při otevřeném kódování lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim označení. Pomalu čte terénní poznámky a přepisy rozhovorů a všímá si

¹⁹ SEDLÁKOVÁ, Renáta, 2014, s. 217

²⁰ SEDLÁKOVÁ, Renáta, 2014, s. 218

kritických míst. Otevřené kódování odhaluje v datech určitá témata.²¹ Otázky byly rozděleny do kategorií dle témat, kategorie měly následující názvy:

- Nejvyžívanější kontroverzní metody získávání informací
- Kladné a záporné stránky vybraných metod získávání informací
- Zkušenosti novinářů s vybranými metodami získávání informací
- Etické hranice vybraných metod získávání informací
- Proces schvalování využití těchto metod v redakcích
- Důvody k využití těchto krajních metod získávání informací
- Konkrétní příklady kauz z české investigativní žurnalistiky, během kterých byly tyto metody využity

4.4. Výběr a charakteristika výzkumného vzorku

Jelikož téma krajních metody získávání informací v investigativní žurnalistice není příliš zpracováno českými mediálními teoretiky, jak již bylo zmíněno v úvodu, pro naplnění cíle byl klíčový výběr respondentů. Vzorek šesti investigativních novinářů byl vybrán především na základě jejich zaměření na investigativní žurnalistu a zkušeností s vybranými metodami získávání informací. Následně byli respondenti vybíráni také podle jejich ochoty se k tématu vyjádřit a zároveň podle jejich časových možností. Autorka se snažila udržet také genderovou vyváženost komunikačních partnerů. Přestože tři z vybraných novinářů aktuálně působí v Seznam Zprávách, z minulosti mají zkušenosti s více médii. Jedná se o zkušené investigativní novináře, kteří se investigativní žurnalistice věnují více než 20 let.

4.4.1. Jiří Kubík

Jiří Kubík se narodil v roce 1972 v Plzni, vystudoval Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy a v roce 1991 odstartoval novinářskou kariéru v Lidových novinách. V roce 1994 se stal redaktorem MF Dnes, kde následně působil jako zástupce

²¹ HENDL, Jan. 2008, str. 247

šéfredaktora. Od roku 2014, kdy opustil MF Dnes, působil jako šéfredaktor sdíleného obsahu ve vydavatelství Economia. Aktuálně je od roku 2019 šéfredaktorem Seznam Zpráv, od roku 2016 zde nejprve působil jako zástupce šéfredaktora. Společně se Sabinou Slonkovou vydal v roce 2001 knihu *Tíha Olova: A co jsme do novin nepsali*.²² Jednou z jeho reportáží je kauza odvyšovaná v roce 2018 televizí Seznam v rámci pořadu *Zvláštní vyšetřování* se Sabinou Slonkovou. Jednalo se o nahrávky skrytou kamerou Andreje Babiše ml. v Ženevě v době, kdy byl stíhán v rámci kauzy Čapí hnízdo. Jiří Kubík získal během své kariéry také cenu *Novinářská křepelka* (1998) a *Cenu Ferdinanda Peroutky* (2000).

4.4.2. Sabina Slonková

Sabina Slonková se narodila v roce 1973 v Praze, aktuálně je šéfredaktorkou a majitelkou investigativního deníku Neovlivní.cz. Svou kariéru začala v roce 1991 v deníku MF Dnes, od roku 2003 působila v redakci Hospodářských novin. V roce 2005 byla součástí týmu, který založil první čistě on-line zpravodajský portál u nás, Aktuálně.cz, následně zde zastávala roli šéfreportérky. V roce 2014 se stala šéfredaktorkou deníku MF Dnes, po půl roce však dala výpověď, protože vydavatelství MAFRA koupil politik Andrej Babiš. Od roku 2018 také spolupracuje se Seznam Zprávami, kde s Jiřím Kubíkem pracovala především na investigativním pořadu *Zvláštní vyšetřování*. Kromě knihy *Tíha Olova* s Jiřím Kubíkem vydala v roce 2012 knihu *Spis Rath*²³, kde je zachyceno šest měsíců pracovního i osobního života vrcholného politika Davida Ratha. Během své kariéry získala *Cenu Ferdinanda Peroutky*, *Cenu 1. června*, několik novinářských cen OSF a v roce 2005 obdržela také *Cenu Karla Havlíčka Borovského*.

4.4.3. Jana Ustohalová

Jana Ustohalová se narodila v roce 1977, vystudovala mediální studia a žurnalistiku na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Po studiích odcestovala

²² KUBÍK, Jiří a Sabina SLONKOVÁ. *Tíha olova: A co jsme do novin nepsali*. Pragma, 2001. ISBN 8072058525.

²³ SLONKOVÁ, Sabina. *Spis Rath*. V Praze: Dead Line Media, 2012. Insider. ISBN 978-80-260-2778-2.

do Ruska, kde působila jako zahraniční reportérka na volné noze. Spolupracovala zde např. s multimediální zpravodajskou společností Hlas Ameriky nebo s českou redakcí BBC. Od roku 2002 působila sedmnáct let v deníku MF Dnes, kde byla redaktorkou jihomoravské redakce. Následně nastoupila do začínajícího Deníku N. Věnuje se zde především investigativní žurnalistice a zaměřuje se na politické korupční kauzy a společenská témata. Jednou z jejích reportáží byla reportáž z českých věznic²⁴, za kterou také v roce 2020 obdržela *Novinářskou cenu* v kategorii psané žurnalistiky *Nejlepší reportáž*.

4.4.4. Dalibor Bártek

Dalibor Bártek se narodil v roce 1973 v Krnově, aktuálně působí v České televizi jako redaktor a vedoucí vysílání zpravodajství ČT Ostrava. Začínal v letech 1994 až 1996 jako zástupce šéfredaktora Týdeníku Patriot, následně se stal šéfredaktorem týdeníků Karvinsko, Havířovsko a týdeníku Opavský Region. Od roku 2000 působil jako šéfredaktor Ostravského Večerníku. Jeho kariéra pokračovala v ČT, kde působil do roku 2010 jako investigativní reportér a dramaturg pořadů Klekánice a Reportéři ČT. Jednou z jeho významných kauz je kauza Wolf, která byla bezprostředním impulzem k pádu koaliční vlády Mirka Topolánka. *Novinářskou cenu* získal v letech 2013 a 2015.

4.4.5. Radek Kedroň

Radek Kedroň se narodil v roce 1979, od roku 2022 působí jako zástupce šéfredaktora Seznam Zpráv pro investigativu a publicistiku. Během své kariéry byl také reportérem Hospodářských novin a MF Dnes, dva roky vedl domácí zpravodajství v časopisu Týden. Následně se stal šéfredaktorem serveru Lidovky. Jeho poslední pozici před nástupem do Seznam Zpráv, byla funkce šéfredaktora zpravodajského webu iRozhlas, který opustil po pěti letech v roce 2022. Napsal také knihu *Operace Rath*,²⁵ kde

²⁴ USTOHALOVÁ, Jana, Mezi polykači kotev a položenými osmičkami. Byli jsme v nejtěžších vězeních v Česku, Deník N, 3.dubna 2019, on-line dostupné zde: <https://denikn.cz/98913/mezi-polykaci-kotev-a-polozenymi-osmičkami-reportaz-z-nejtezsich-vezeni-v-cesku/>

²⁵ KEDROŇ, Radek. Operace Rath: pohled do zákulisí policejního vyšetřování. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 9788074296000.

se věnoval zákulisí vyšetřování jeho kauzy o exposlanci Davidovi Rathovi. Ve své druhé knize *Sněžím! Deník bílé mafie* ²⁶ se věnuje korupční kauze Nemocnice Na Homolce.

4.4.6. Janek Kroupa

Janek Kroupa se narodil v roce 1974 v Praze, v současné době působí jako reportér Seznam Zpráv. Od roku 1996 pracoval pro TV Nova na pořadu Občanské Judo, následně také na pořadech Na vlastní oči a Natvrdo. Jeho reportáže byly k vidění také v České televizi a v MF Dnes. Od roku 2014 pracoval jako investigativní reportér pro Český rozhlas, v roce 2019 se přesunul do Seznam Zpráv. Společně se s Josefem Klímou věnovali případu Jiřího Kajínka, o kterém také vydali dvě knihy. První v roce 2000 s názvem *Jiří Kajínek: Vrah, nebo oběť?*²⁷ a o 10 let později druhou s názvem *Pravda o Kajínkovi*.²⁸ Na svém kontě má několik zajímavých kauz s využitím těchto kontroverzních metod získávání informací, vydával se např. za obchodníka se zbraněmi, kontaktoval polského překupníka a domlouval se s ním na prodeji zbraní proruským povstalcům. Schůzky byly zároveň nahrávány na skrytou kameru. Janek Kroupa získal během své kariéry také několik novinářských ocenění včetně polské novinářské ceny *Grand Press* v kategorii investigativní žurnalistiky. Je také nositelem *Ceny vysokého komisaře OSN* za reportáž z války v Afghánistánu.

5. Charakteristika vybraných metod získávání informací s využitím rozhovorů s investigativními novináři

Investigativní žurnalistika je svébytný směr novinářské praxe, který si během své existence vytvořil několik specifických metod získávání informací. Tyto metody jsou vzhledem k jejímu investigativnímu charakteru přirozené a v podstatě se jedná o operativní pátrací prostředky, které jsou využívány k utajenému vyšetřování také při práci tajných služeb či bezpečnostních sborů. „Cílem těchto metod je získat nebo potvrdit

²⁶ KEDROŇ, Radek. *Sněžím!: deník bílé mafie*. Praha: Zed', 2020. ISBN 978-80-907674-2-3.

²⁷ KLÍMA, Josef a Janek KROUPA. *Jiří Kajínek: vrah, nebo oběť?*. Praha: Plejáda, 2000. ISBN 80-86431-08-8.

²⁸ KLÍMA, Josef a Janek KROUPA. *Pravda o Kajínkovi*. V Řitce: Daranus, 2010. ISBN 978-80-87423-00-4.

informaci, která někoho usvědčuje či najít důkazy o existenci patologií a abnormalit v něčí společenské nebo politické činnosti. K tomuto cíli investigativní činnost směřuje a zároveň předpokládá vinu. Těmito metodami chce novinář potvrdit spekulace o určitém stavu věcí nebo získat nové, přesvědčivé důkazy proti vyšetřovaným osobám. Tento typ práce má sice za cíl dozvědět se pravdu, ale tato „pravda“ je předpokládanou hypotézou, kterou je třeba ověřit. Pro mnohé novináře jsou tyto metody často jediným způsobem, jak odhalit korupci nebo nezákonnou činnost.“²⁹

V této části práce budou popsány praktické aspekty vybraných metod získávání informací, jejich výhody a nevýhody, a také budou uvedeny názory oslovených novinářů. Dále zde bude popsána jedna kauza z české investigativní žurnalistiky, která byla realizována za použití dané metody, jedná se o ilustrační kauzu. Ambicí textu tedy není poskytnout kompletní výčet metod získávání informací v investigativní žurnalistice, ale zameřit se pouze na vybrané z nich. Přestože budou metody popisovány odděleně, je nutné zmínit, že aplikace pouze jedné z nich nemusí k zjištění potřebných informací stačit a nejčastěji jsou využívány jejich kombinace. Například v kauze *Ve stínu Shunečnice*³⁰ bylo použito jak skryté audio a video nahrávání, tak falešná identita.

5.1. Sledování osob

Jedná se o dlouhodobé sledování osoby bez jejího souhlasu. Z hlediska terminologie sledování osob v rámci investigativy nelze zaměňovat se stalkingem, přestože se také jedná o dlouhodobé sledování osob, cílem stalkingu nebývá získávání informací nebo dokumentování jednání dané osoby ve veřejném zájmu. Stalker je často až patologicky posedlý zájmem o sledovanou osobu a sledování často pokračuje vydíráním, mstou, vytrvalým kontaktováním nebo dokonce fyzickým napadením³¹. Novináři díky sledování

²⁹ PALCZEWSKI, Marek, *Journalistic provocation*, 2018, str. 2

³⁰ Viz. kapitola 5.3.3.

³¹ Dressing, Harald, Maul-Backer, Henning a Gass, Peter. Posuzování stalkingu z kriminalistického a psychiatrického hlediska. *Trestněprávní revue*, 2007, s. 279-281. ISSN 1213-5313. Dostupné také z: http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/pd_7/art_5000/posuzovani-stalkingu-z-kriminalistickeho-a-psychiatrickeho-hlediska.aspx.

osob pouze mapují jejich jednání z pozice třetí osoby, která stojí mimo šetřenou událost, nemá tedy na dané kauze osobní zájem ani prospěch.

Sledování osob lze využít za účelem získávání nových informací v souvislosti s danou osobou nebo také k získání důkazních materiálů k celé vyšetřované kauze. Ve chvíli, kdy již existuje konkrétní podezření na trestnou nebo nemorální činnost konkrétní osoby, můžeme díky jejímu sledování toto podezření potvrdit či alespoň částečně vyvrátit. Kromě potvrzení trestné činnosti můžeme získat mnoho dalších cenných informací, které mohou kauzu posunout dál. Kromě informací o tom, že je trestná činnost páchána, můžeme také zjistit, jakým je páchána způsobem. Sledování nás může přivést k vazbám a kontaktům podezřelého z trestné činnosti. Jako příklad lze uvést fiktivní situaci, kdy investigativní reportér obdrží informaci, že konkrétní osoba krade mobilní telefony, díky sledování dané osoby může přijít na to, jaké telefony krade, komu a jakým způsobem je distribuuje, jak překonává bezpečnostní systém daného místa, kdo dané osobě pomáhá, jaké bazary např. záměrně vykupují kradené telefony, jak falšují doklady a podobně. Výsledkem dlouhodobého sledování a mapování situace může být odhalení celé organizované skupiny páchající trestnou činností.

Kromě získávání nových informací je sledování využíváno také k získání materiálů dokazujících protiprávní či nemorální jednání podezřelého. Efektivitu a průkaznost této metody zvyšuje kombinace s dalšími zde dále popisovanými metodami, jako jsou odposlechy či tajné pořízení fotografií nebo videí zaznamenávajících jednání dané osoby. Vídeá, fotografie či odposlechy půdobi následně důvěryhodněji, než pouhá svědecká výpověď reportéra.³² Tímto způsobem se můžeme dostat např. k materiálům ukazujícím na prodej drog, zbraní, vydírání, prostituci apod.

5.1.1. Kladné a záporné stránky využití metody sledování osob

Výhodou tajného sledování osob je přirozené chování podezřelého, jelikož je sledován v přirozeném prostředí a novinář má od dané osoby a jeho činnosti odstup.

³² Příkladem může být kauza Zdislavy Pokorné: *Roční sledování schůzek na Hradě* popsána v kapitole 5.1.3, kde bylo sledování doplněno o fotografování

Přináší tedy možnost pozorovat a případně v kombinaci se skrytou kamerou dokumentovat určité chování, které není ovlivněno přítomností novinářů. V porovnání s cílenou provokací se zde reportér neúčastní děje a nemůže být tím pádem osočen z jeho ovlivňování či dokonce z vytváření reality. Tato metoda nezávislého pozorování by tedy mohla působit důvěryhodněji a relevantněji než zmíněná cílená provokace. Nastávají ovšem situace, kdy není možné nějaké důvodné podezření pouze vysledovat, protože se děje takzvaně za zavřenými dveřmi poté je tedy vhodnější metodou skrytá identita, díky které se může novinář za tyto pomyslné dveře dostat.³³ Dále, vzhledem k tomu, že novinář není v přímém kontaktu s podezřelým, neriskuje své odhalení tolik, jako v případě ostatních metod. Na první pohled by se jako kladná stránka mohla zdát také nízká finanční náročnost, ovšem reportér Dalibor Bártek³⁴ upozorňuje, že pokud by se jednalo o dlouhodobé sledování, novinář mu musí věnovat spoustu času, který redakci také stojí peníze. O nízkých nákladech zde lze mluvit ve smyslu používané techniky.

Jednou ze značných nevýhod této metody je tedy její časová náročnost, která její využití limituje. Na okamžik, kvůli kterému reportér danou osobu sleduje, může čekat velice dlouhou dobu, nemusí se totiž odehrávat každý den nebo týden ale kupříkladu jednou za měsíc. Pokud se jedná o sledování osoby, komplikace mohou přicházet také v podobě jejího častého cestování mezi různými místy.³⁵ Tato nevýhoda mizí v případě, že se jedná o sledování dění na konkrétním místě, kdy reportéra zajímá, co se odehrává např. na vlakovém nádraží. Pokud se bude jednat o skryté sledování, vzhledem k minimalizování rizika odhalení reportéra či reportérů nebude sledování ve většině případů probíhat z bezprostřední blízkosti, nevýhodou tedy může být nekvalitní nebo zcela chybějící zvukový záznam. To může přirozeně snižovat důvěryhodnost zjištěných informací. Stejně tak díky vzdálenosti nemusí být dostatečně kvalitní kamerový záznam, v důsledku těchto faktorů mohou následně vzniknout nejasnosti např. ohledně identity

³³ Viz. kapitola 5.3. Vytváření falešných identit

³⁴ Příloha 4

³⁵ Tuto situaci lze pozorovat např. v kapitole 5.4.3. Modelová kauza: *Milion za zákon*, kdy Janek Kroupa musí z původního místa, kde měla schůzka sledovaných panů proběhnout, přejíždět za nimi na místo jiné

osob na pořízeném záznamu či ohledně materiálů, které si předávají apod. Pokud se jedná o skryté sledování bez pořizování záznamu, tyto nevýhody odpadnou.

5.1.2. Poznatky na základě rozhovorů s vybranými investigativními novináři

Z rozhovorů s vybranými novináři ovšem vyplývá, že čeští investigativní novináři dlouhodobé sledování osob spíše nevyužívají, pokud jsou nuceni zvolit metodu sledování, jedná se častěji o sledování krátkodobé ve smyslu, že si reportér někde na někoho počká. „Pokud chci zjistit, zda se někdo s někým schází, je logické, že to zkusím zjistit mimo jiné i tak, že se jdu osobně podívat,“³⁶ uvedla v rozhovoru Sabina Slonková. O svou zkušenost se skrytým sledováním se podělil také Dalibor Bártek, na tuto metodu mají podle něj redaktoři málo času, peněz i prostředků. „Teď pracujeme na případu, kde jsme se potřebovali dostat k jednomu člověku a věděli jsme, že ho nemůžeme oslovit oficiálně, protože se médiím i veřejnosti vyhýbá. Proto jsme si na něj museli v podstatě počkat, to znamená skrytě ho vysledovat. Následně jsme vystoupili a veřejně ho oficiálně požádali o rozhovor. Potřebovali jsme ho mít fyzicky na kameře, a tak jsme se nemohli spolehnout na to, že mu pošleme žádost nebo mu zatelefonujeme a on nás odmítne. Potom bychom se dostali do nepříjemné pozice, kdy ho vysledujeme přesto, že nám už jednou dal najevo, že s námi mluvit nechce. Takže jsme to udělali naopak. Čekali jsme, hledali správné místo a čas a měli jsme štěstí, že jsme ho získali. Ale rozhodně je to abnormální, skoro bych řekl, že to většinou není ani potřeba. Mluvím o tom, že jsme byli skrytí. Že někde chodíme a někoho hledáme, to je běžné, ale není to skryté. Na dlouhodobé sledování nemáte prostor, peníze, prostředky ani čas.“³⁷ K faktu, že investigativní novináři využívají spíše krátkodobé sledování, se přiklání i šéfredaktor Seznam Zpráv, Jiří Kubík: „Zkušenost mám se všemi těmito metodami, jen skryté sledování je takové spekulativní. Že se jdete někam podívat, jestli tam daného člověka nejdete a čekáte několik hodin, jestli přijde,

³⁶ Příloha 2

³⁷ Příloha 4

s tím zkušenost samozřejmě mám, ale neříkal bych tomu sledování. Že bych někoho dlouhodobě sledoval, s tím bych skoro řekl, že zkušenost nemám.³⁸

Jedním z příkladů sledování osob z posledních let může být kauza Janka Kroupy s názvem *Procenta pro radního za dezinfekci škol. Natočili jsme úplatky v časech nouze*, kdy novinář sledoval schůzku dvou mužů z nedaleké střechy a následně za nimi musel také přejet na jiné místo. V této kauze bylo zároveň využito také skryté nahrávání a kamera, proto je celá kauza popsána v kapitole o skrytém nahrávání.³⁹

5.1.3. Modelová kauza: Roční sledování schůzek na Hradě

I přes výpovědi novinářů v přechozí části práce můžeme v české investigativní žurnalistice najít případ dlouhodobého sledování. Do takového sledování se pustila reportérka Deníku N, Zdislava Pokorná, která rok sledovala, kdo chodí na Pražský hrad. Od loňského jara až po odchod Miloše Zemena sledovala, kdo chodí do hradních kanceláří, do blízkosti prezidentské kanceláře a jeho poradce Martina Nejedlého a kancléře Vratislava Mynáře. Přestože sledování v tomto případě nebylo zcela tajné, v rámci české investigativní žurnalistiky za vhodný příklad k této metodě získávání informací.

Redaktorku k této investigativní kauze vedla dle její výpovědi především zvědavost, dlouhou dobu bydlela v blízkosti Pražského hradu a během půl roku často procházela všechna nádvoří a zaznamenávala si auta, která zde často parkovala, protože jí přišlo zajímavé, jací lidé tam parkují, jednalo se totiž o luxusní vozidla. V té době bohužel neměla čas tam trávit celé dny a čekat, kdo bude z hradních kanceláří vycházet. „V tu dobu mě ani nenapadlo, že by se ty informace daly tímto způsobem vystát,⁴⁰ uvedla redaktorka. Změna přišla v dubnu, kdy na nádvoří potkala lobbistu a podnikatele Tomáše

³⁸ Příloha 1

³⁹ Viz. kapitola 5.2.3.

⁴⁰ KLÍMOVÁ, Jana a HONZEJK, Patr. Hospodářské noviny. Podcasty. 16.6.2022, Podnikatelé na Hradě. Novinářka sledovala, kdo chodí za kancléřem a poradcem prezidenta Zemana dostupné na: <https://podcasty.ln.cz/c1-67083260-podnikatele-na-hrade-novinarka-sledovala-kdo-chodi-za-kanclerem-a-poradcem-prezidenta-zemana>

Hrdličku, který přijel za kancléřem Vratislavem Mynářem. „Věděla jsem, že auto zaparkované na nádvoří je jeho, tak jsem si řekla, že tam počkám, po hodině vyšel, doběhla jsem ho a zeptala se, s kým jednal. Potvrdil mi, že měl schůzku s Mynářem a zval ho na oslavu, hodinu. Neuběhly ani čtyři dny a byl tam znovu, opět hodinu a řekl mi, že jednal s Martinem Nejedlým, který ho opět zval na oslavu, což je zvláštní, protože to bylo na jaře a on má narozeniny na podzim,“⁴¹ vysvětluje redaktorka v rozhovoru pro Hospodářské noviny. Po těchto událostech se rozhodla, že chce zjistit, jaké schůzky na Hradě probíhají. Po následné domluvě se svým nadřízeným Michaelem Švecem se začala této věci plně věnovat společně s fotografem Ludvíkem Hradílkem.

Zdislava Pokorná následně trávila dlouhé dny na nádvoří Pražského hradu, kde sledovala, kdo na Hrad přijíždí. Bez znalostí daného prostředí by bylo zřejmě velice obtížné rozeznat turisty navštěvující nádvoří Hradu od návštěv směřujících do hradních kanceláří. Reportérka ovšem prostředí Hradu již znala, věděla, přes které nádvoří přicházejí tyto návštěvy, kde mají Martin Nejedlý a Vratislav Mynář kanceláře, kde se pohybují, jakými vchody chodí oni i ostatní hradní úředníci a podobně. „Zarazilo mě spektrum lidí, které tam chodilo, byli to lobbisti, podnikatelé, mezi nimi řada stíhaných, kontroverzních podnikatelů a advokáti. Mihla se tam i řada státních úředníků a někteří členové vlády, jako je ministr spravedlnosti Pavel Blažek, kteý tam jednal do dlouhých večerních hodin, to spektrum pro mě bylo opravdu šílené,“⁴² uvedla Zdislava Pokorná. Jak bylo již uvedeno, nejednalo se o zcela tajné sledování, jelikož redaktorka od návštěv zjišťovala, s kým na Hradě jednali. „Ve chvíli, kdy jsem je tam začala štvát, začali hosté chodit na Hrad pěšky a používat jiné vchody, takže jsem potom seděla na druhém nádvoří nebo čekala přímo u hradního vjezdu na schodech. Vždycky když projelo auto nebo šel „turista“ až moc rychle a vypadal, že dobře ví, kam jde, řekla jsem si, že je to určitě nějaký host a sprintovala jsem za ním až ke vchodu, abych věděla, kam jde. Potom jsem hodinu

⁴¹ KLÍMOVÁ, Jana a HONZEJK, Patr. Hospodářské noviny. Podcasty. 16.6.2022, Podnikatelé na Hradě. Novinářka sledovala, kdo chodí za kancléřem a poradcem prezidenta Zemana dostupné na: <https://podcasty.ln.cz/c1-67083260-podnikatele-na-hrade-novinarka-sledovala-kdo-chodi-za-kanclerem-a-poradcem-prezidenta-zemana>

⁴² Tamtéž

čekala až vyjde, protože jsem ho potřebovala vidět zepředu,⁴³ uvádí Pokorná na toto téma. Redaktorka také uvedla, že měla každý den pocit, že jí hledají, viděla, že řidič a sekretářka Martina Nejedlého hlídali nádvoří a i jiní pracovníci se koukali z oken. „Moje přítomnost je možná trochu vyhnala, protože ke konci května, když už byli naštvaní, že tam jsem, tak se řada schůzek odehrávala v centru Prahy, což jsem se dozvěděla až potom,⁴⁴ dodává.

Reportérka sice získala informace o tom, kdo na Hrad chodí, ale nemohla v tu chvíli zjistit, co konkrétně tam chodí řešit. Po několika měsících Martin Nejedlý ale promluvil o vztazích s Janem Kočkou, Pavlem Tykačem nebo bývalým ministrem školství Robertem Plagou. Nejnovější reportáž vyšla v Deníku N 17. března 2023 po téměř roce sledování hradních schůzek pod titulkem *Rok jsme sledovali schůzky na Hradě. Nejedlý poprvé promluvil o vztazích s Kočkou, Tykačem či Plagou*. Díky několika schůzkám, fotografiím a především stovkám hodin strávených na nádvoří Hradu se Deníku N a především redaktorce Zdislavě Pokorné povedlo přinést velice zajímavou investigativní kauzu postavenou právě především na sledování osob, které na hrad docházely za nejbližším okolím dnes už bývalého prezidenta Miloše Zemana. Je pravděpodobné, že pokud by redaktorka vytrvale nesledovala, kdo na hrad jezdí, v jakých intervalech a neměla některé z nich zachycené na fotografiích, Nejedlý by o těchto schůzkách nikdy nepromluvil. Reportáž dokázala, že Vratislav Mynář a Martin Nejedlý, kteří měli na Hradě po dobu celých 10 let řešit státní záležitosti, řešili na Hradě také vlastní obchodní záležitosti a problémy. Ukazuje na to přehled lidí, kteří na Hrad docházeli. Konkrétní informace o tom, kdo a proč na Hrad docházel, je možné zjistit ve zmíněné reportáži Deníku N, konkrétní informace o jednotlivých návštěvách zde nebudou blíže popsány, jelikož nejsou hlavním předmětem této práce.

5.2. Skryté audio a video nahrávání

Účelem investigativních novinářů je mimo jiné zajistit a předložit věrohodné důkazy pro jejich reportáž. Většinou se bude jednat o důkazy hmotné, jako jsou např. účtenky,

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ Tamtéž

stvrzenky, smlouvy, doklady, výpisy z veřejných registrů a databází, směnky nebo soudní spisy. Dále potom důkazy v podobě svědeckých výpovědí. Pokud ale není možné získat důkazy ke konkrétnímu případu těmito standardnějšími metodami, nabízí se přistoupit ke krajnějším způsobům získávání informací. Mezi tyto způsoby získávání informací dnes patří právě audio či video nahrávky, tedy skryté odposlechy či skryté kamery. „Někdy jedině kamera může dopomoci správné dokumentaci. Nahrávka potvrzuje, co by jinak novinář napsal, a dokumentuje, jak k tomu došlo a v jakých souvislostech,“⁴⁵ uvedla advokátka a specialistka na mediální právo, Helena Chaloupková, v kontextu skrytého nahrávání Andreje Babiše ml. na kameru zabudovanou v brýlích reportérů.

Požizování skrytých nahrávek je metoda získávání informací, při které je jednání podezřelé osoby zaznamenáno ve formě zvukové či obrazové stopy bez jejího souhlasu a vědomí. Dle výpovědí novinářů je častější audio nahrávání, jelikož skryté nahrávky mohou často sloužit pouze jako důkaz, který následně není zveřejněn. Další možností je kombinace audio i video nahrávání, kamerový záznam je téměř vždy spojen se zvukovou stopou, z tohoto důvodu je audio i video nahrávání spojeno v této práci do jedné kapitoly.

Pokud by bylo audio nahrávání odděleno jako samostatná kategorie skrytě pořizovaných záznamů, lze do této kategorie zařadit odposlechy telefonních hovorů, odposlechy konkrétních osob i odposlechy místní. Odposlechy telefonních hovorů⁴⁶ patří k cenným zdrojům informací, jelikož zaznamenávají bez jakéhokoliv zkreslení myšlenky či úmysly aktéra, případně přímo přiznání k nelegální či nemorální činnosti.

Pokud novinář nahrává skrytě, měla by nahrávka zachycovat skutečně pouze inkriminované osoby.⁴⁷ Po skrytém nahrávání novinář sáhne z důvodu, že kdyby přišel s kamerou či diktafonem bez skrývání, s největší pravděpodobností se inkriminovaná

⁴⁵ KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Skrytá kamera je možná neetická, ale legální. Babiš mladší je osoba veřejného zájmu, shodují se experti Zdroj: https://www.lidovky.cz/byznys/skryta-kamera-je-mozna-neeticka-ale-legalni-babis-mladsi-je-osoba-verejneho-zajmu-shoduji-se-experti.A181115_160420_In_domov_ele. Lidovky.cz. Praha: MAFRA, 2018. ISSN 1213-1385.

⁴⁶ Skryté nahrávání telefonních hovorů uvádí jako nejstandardnější a nejjednodušší reportér Dalibor Bártek, příloha 4

⁴⁷ Viz. kapitola 9. Etika v (investigativní) žurnalistice

osoba protiprávního či nemorálního jednání nedopustí a neposkytne potřebné informace, jelikož bude své chování hlídat.⁴⁸

Spolu se stále se rozvíjející moderní technikou mohou reportéři využívat čím dál menší kamery i mikrofony, které zjednodušují jejich utajení a zároveň poskytují stejně kvalitní zvukovou i obrazovou stopu.⁴⁹ I díky těmto technickým možnostem se mohla investigativní žurnalistika rozšířit ze psaných článků také na televizní reportáže v investigativních pořadech (Na vlastní oči, Infiltrace, Reportéři ČT) a nabídnout tak divákům i audiovizuální složku.

5.2.1. Kladné a záporné stránky využití metody skrytého nahrávání

Skryté nahrávání se v praxi využívá nejčastěji v kombinaci s jinou z metod získávání informací. Nejčastěji se skryté nahrávání využívá v kombinaci se sledováním⁵⁰ či s vytvářením falešné identity⁵¹. Podle kombinace s jinými metodami se následně v některých ohledech liší klady a zápory této metody. V následujících odstavcích budou popsány limity těchto dvou vybraných kombinací.

Pokud je skrytý záznam pořizován v kombinaci se sledováním inkriminované osoby či osob, nahrávací zařízení, ať už se jedná o fotoaparát, kameru či diktafon, musí být umístěno v dostatečné vzdálenosti. V opačném případě by reportér riskoval odhalení. Skrytý záznam pořízený z větší vzdálenosti má výhodu v tom, že zachycuje celé dění, nevýhoda potom může být v nedostatečném zaznamenání detailů, protože nemusí být možnost zaznamenávat dění z více stran. Jelikož je záznam pořizován z konkrétního místa, pokud se například někdo z důležitých aktérů otočí ke kameře zády, nedokážeme

⁴⁸ Příloha 4

⁴⁹ Příkladem může být opět např. nahrávání Andreje Babiše mladšího v Ženevě reportéry Sabinou Slonkovou a Jiřím Kubíkem nebo kauza *Vě stínu Slunečnice* popisována zde v kapitole 6.3.3

⁵⁰ Např. kauza Zdislavy Pokorné, Roční sledování schůzek na Hradě, které bylo doplněno o fotografie, popisováno v kapitole 6.1.3

⁵¹ Viz. kapitola 6.3.3 Modelová kauza: *Vě stínu Slunečnice*

přesně odhadnout, jaké činnosti se dopouští. Příkladem může být předávání úplatku zády ke kameře. Záleží tedy o jaký případ se jedná, pokud nás zajímají detaily, které na kameře z větší dálky nemusí být vidět, dalo by se mluvit o nevýhodě. Další nevýhodou v tomto případě může být chybějící či nekvalitní zvuková stopa, jelikož nahrávací zařízení či mikrofon v těchto případech nemusí být možné umístit do bezprostřední blízkosti sledovaných osob. V důsledku této skutečnosti nemusí být zaznamenány klíčové informace. Důležitou roli zde ovšem hraje kvalita technických prostředků, od které se tyto praktické klady a zápory částečně odvíjí.

Další vybranou kombinací je kombinace skrytého nahrávání s využitím změněné identity či využití v jiné situaci, kdy nahrávání probíhá z bezprostřední blízkosti. V tomto případě přímého kontaktu reportéra s podezřelou osobou je výhodou možnost kvalitní zvukové nahrávky. Možnosti video záznamu jsou vzhledem k již pokročilé technice také široké, kamera může být umístěna například v brýlích, propisce⁵² a podobně. Pokud má reportér předem příležitost, je možné také umístit kameru s předstihem na místo, kde má k setkání dojít. Potom ale může být opět nevýhodou její umístění bez možnosti následného přizpůsobení úhlu. Nevýhodou miniaturních kamer např. v brýlích je, narozdíl od skrytého nahrávání z větší vzdálenosti, zachycení pouze menšího výřezu obrazu, nikoliv celé situace, jak je také vidět např. v některých záběrech reportáže *Ve Stínu Slunečnice*.⁵³ Výhodou je možnost zachycení nejmenších detailů, ale vzhledem ke složité manipulaci reportér nemá dobrý přehled o tom, jaké místo kamerou zabírá a obraz může být méně kvalitní. Pokud by zvuk z těchto miniaturních kamer nebyl dostatečně kvalitní, je také možné ji kombinovat se skrytým nahráváním např. diktafonem. Jako příklad kombinace skrytého nahrávání a utajené identity lze opět uvést kauzu *Ve stínu Slunečnice*. Optimální kombinací by tedy bylo využití skrytého video nahrávání z větší vzdálenosti a audio nahrávání z bezprostřední blízkosti, je ale pravděpodobné, že ve většině případů nebude možné tuto kombinaci aplikovat.

⁵² Kamera v brýlích i v propisce byla využita v kauza *Ve Stínu Slunečnice*, kapitola 5.3.3

⁵³ Tamtéž

5.2.2. Poznatky na základě rozhovorů s novináři

Jednou z možností využití skrytého nahrávání je audio nahrávání bez video záznamu. V tomto případě se bude většinou jednat např. o již zmíněné nahrávání telefonických hovorů. Toto nahrávání často slouží jen pro potřeby novináře nebo jako pojistka v případě, kdy novinář zveřejní informace z dané nahrávky a nahrávaná osoba po zveřejnění tvrdí, že novinář lže. Díky nahrávce má reportér důkaz o tom, co druhá strana skutečně tvrdila. „Pamatuju si jeden případ, kdy člověk, který byl mnou nahrán, potom říkal v rádiu úplně něco jiného, než co se stalo. Jednalo se o kauzu Wolf, kdy jsem musel skrytě nahrát poradce blízkého spolupracovníka tehdejšího premiéra Mirka Topolánka, Marka Dalíka. Pozval mě na schůzku a premiér mi po něm vzkazoval, abych kauzu zastavil, protože ohrožuje vládu. Já jsem to měl nahrané a on potom lživě tvrdil, že jsem po něm požadoval asi 50 milionů. Okamžitě jsem reagoval tím, že pokud to neodvolá, celou tu nahrávku zveřejním, strašně se bál, protože tam řekl úplně jiné věci. Takže ještě že jsem tu nahrávku měl, protože najednou jsem byl v situaci, kdy to začal obracet proti mně,“⁵⁴ podělil se o svou zkušenost reportér Dalibor Bártek. „Audio nahrávání je jednoznačně nejběžnější, protože je nejpohodlnější a pro novináře z těchto metod nejsnazší k realizaci. V zásadě je to základ, pokud se rozhodneme použít některou z těchto metod, protože klíčové je získat informace. Pokud se nemůžeme zeptat oficiálně, přirozeně je toto jedna z variant, jak potřebné informace získat. Upřímně řečeno, za svůj profesní život jsem to dělal jen velmi výjimečně, musí k tomu být opodstatněný důvod. Nejstandardnější je skryté nahrávání telefonátů. Je to relativně snadné, děláme to většinou tak, že máme viditelně umístěnou kameru, neobnáší to tedy žádně špionážní problémy a děje se to vždy jen ze dvou důvodů. Ten první je samozřejmě získat informace, které Vám doplní mozaiku nebo potvrdí to, co Vám někdo řekl, ale nebyl schopný dodat žádný důkaz. Druhý důvod je ten, že např. v rámci televizní žurnalistiky potřebujete, aby tam daný člověk byl, protože je zkrátka součástí celé kauzy. I když mu zavoláte a on nezvedne telefon, potřebujete mít zaznamenané, že jste měl tu snahu s ním mluvit,“⁵⁵ dodává Bártek ke skrytému audio nahrávání.

⁵⁴ Příloha 4

⁵⁵ Příloha 4

I reportérka Jana Ustohalová, která se ve své práci těmito metodám získávání informací zcela vyhýbá, považuje skryté audio nahrávání za nejméně kontroverzní a v některých případech prospěšné. „Nejméně kontroverzní je podle mě skryté nahrávání, v řadě případů je odůvodnitelné, že to nešlo dokázat jinak. Nahrávka může pomoci čtenáři představit si, o co tam jde a ukázat, jak konkrétně ti aktéři jednají. V řadě kauz na tom vidím hodně pozitivního, ale je to případ od případu. Známe kauzy, například Ve stínu Slunečnice⁵⁶ kde to mělo jednoznačně pozitivní dopad,⁵⁷ vyjádřila se reportérka Deníku N. Také podle Jiřho Kubíka či Sabiny Slonkové patří z těchto krajních metod získávání informací skryté nahrávání k těm nejběžnějším. „Dle mého názoru nejběžnější bude využití skryté nahrávky, tedy situace, kdy si stčíte do kapsy diktafon a nahrajete si rozhovor s klíčovým svědkem nebo respondentem, který k danému případu má co říct. Zároveň víte, že kdybyste ten diktafon držel v ruce, neřekne Vám jediné slovo,⁵⁸ vyjádřil se ke skrytým nahrávkám šéfredaktor Seznam Zpráv, Jiří Kubík.

Ačkoliv se vybraní novináři shodují, že z těchto metod je skryté nahrávání to nejběžnější či nejméně kontroverzní, rozhodně se nedá říci, že se jedná o běžnou metodu, kterou investigativci používají na denní bázi. Je třeba mít na paměti, že se jedná skutečně o krajní metody získávání informací a všichni dotázaní novináři se na tomto shodují. „Skrytá kamera či zvukové nahrávání je z těchto metod nejběžnější, ovšem jen ve výjimečných případech, kdy nelze informace získat jinak či jednoznačně převažuje veřejný zájem nad porušením soukromí dané osoby,⁵⁹ upozorňuje Sabina Slonková.

5.2.3. Modelová kauza: *Procenta pro radního za dezinfekci škol. Natočili jsme úplatky v časech nouze*

Jako ukázka práce se skrytým nahráváním bude popsána kauza reportéra Seznam Zpráv, Janka Kroupy. V březnu 2020, tedy v kovidovém období, Janek Kroupa zdokumentovat, jak si prostředník radnice Prahy 8 domlouvá procenta z částky na

⁵⁶ Viz. kapitola 5.3.3.

⁵⁷ Příloha 3

⁵⁸ Příloha 1

⁵⁹ Příloha 2

dezinfekce veřejných prostor, provizi domlouval také pro radního z ODS. Reportáž začíná u McDonald's v Praze na Černém Mostě, Janek Kroupa tam čeká na schůzku 2 mužů. „Na jedné straně je člověk, který zastupuje společnost, která dodává přístroje na dezinfekci velkých prostor. Dnes, ve stavu nouze, chce každý dezinfikovat, takže zakázek mají spoustu. Na straně druhé je to Juraj Pavol, manažer a obchodník společnosti Huawei, který má ve firmě na starost státní zakázky. Mají tady spolu něco dojednávat. Je poměrně pravděpodobné, že schůzka bude problematická a my je potřebujeme sledovat,“⁶⁰ uvádí reportér diváky do děje. V tomto případě se tedy jedná o skryté audio i video nahrávání společně se sledováním inkriminovaných osob.

Následně se přesouvá na střechu budovy naproti přes silnici, odkud může děj u provozovny McDonald's sledovat. Bere do ruky fotoaparát a jako první fotografuje auta, ve kterých oba muži přijíždí. V autech se u McDonald's pouze sejdou, ani nevystupují a následně odjíždí na jiné místo, Janek Kroupa se autem vydává za nimi. Juraj Pavol sem jede jednat jako prostředník za radního Prahy 8, pana Josefa Slobodníka (ODS). Několik dnů před schůzkou posílal pan Slobodník e-mail nejmenovanému člověku, který zastupuje firmu poskytující dezinfekci prostor, ve kterém ho žádal o ceník za tyto služby. Problém spočívá v tom, že podle e-mailu nebylo jasné, za koho pan radní jedná, protože nepoužívá oficiální e-mail. Juraj Pavol byl tedy vyslán jako prostředník, aby domluvil podmínky celého obchodu. Má se jednat o dezinfekci škol a dalších veřejných prostor, může tedy jít o zakázky za desítky milionů korun. Ze skryté nahrávky vyplývá, že téměř 30 procent této nekonkrétní částky má sloužit jako úplatek, 15 procent měl dostat Juraj Pavol a 15 procent radní Prahy 8, Josef Slobodník⁶¹. Pokud by reportér muže pouze sledoval, neslyšel by, o čem jednájí a doplnění o skryté nahrávání je zde proto nezbytné.

Pořízené nahrávky nejsou příliš kvalitní, přesto je ale slyšet vše, co je potřeba. Kvalitu zvuku kazí především zvuky projíždějících aut. Z nahrávky není jasné, jakým způsobem

⁶⁰ KROUPA, Janek, Seznam Zprávy, 2.4.2020, online, Procenta pro radního za dezinfekci škol. Natočili jsme úplatky v časech nouze. Dostupné zde: https://www.seznamzpravy.cz/clanek/procenta-pro-radniho-za-dezinfekci-skol-natocili-jsme-uplatky-v-casech-nouze-97328#utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu

⁶¹ Tamtéž

bylo audio nahrávka pořízena a kde byl mikrofon umístěn. Reportér Janek Kroupa ale v tomto případě dosáhl díky skrytému nahrávání toho, co bylo cílem, tedy doplnit mozaiku informací a mít důkaz o domlouvání úplatků. Radní se po zveřejnění odmítl k případu vyjadřovat, naproti tomu Juraj Pavol souhlasil se setkáním s novinářem a tvrdil, že všechny peníze měly být pro něj s tím, že by je fakturoval jako peníze za zprostředkování zakázky.

„Samozřejmě ve chvíli, kdy jsme reportáž zveřejnili, se toho chytla policie a začala Juraje Pavola stíhat za korupci a podvod. Státní zástupce vzal naši nahrávku jako důkaz a obžalovali ho z toho, že chtěl za úplatek nějakou zakázku. Následně to došlo i k soudu a soudce řekl, že nahrávka, kterou pořídil Janek Kroupa, ho vůbec nezajímá, protože nebyla z pohledu trestního řízení schválena soudem, tudíž pro ně tenhle důkaz neexistuje, odmítl si ji i poslechnout. Tím pádem soudce neměl žádné důkazy a Juraje Pavola osvobodil. On potom na základě osvobozujícího rozsudku zažaloval Seznam Zprávy, že ho nahrály a on byl na základě toho trestně stíhán. Soudkyně nám dala za pravdu, měli jsme právo je nahrávat, protože se jednalo o věc veřejného zájmu. Plyne z toho, že pokud důkaz neobstál v rámci trestního řízení, neznamená to, že neobstojí v rámci toho, že my informujeme o tom, jak se daný člověk chová. Tento případ byl hodně zajímavý ve svých důsledcích a myslím si, že byl zásadní pro práci investigativních novinářů v Česku. V tom smyslu, že Váš důkaz, pokud ho nahrajete a na základě něj napíšete nějaký článek s konkrétním zjištěním, neznamená, že musí vždycky obstát v trestním řízení, protože ho soudce nemusí připustit jako důkaz. Ale Vám jako novináři to zároveň nebere právo to udělat. Úkolem novinářů není dostávat lidi do vězení, my máme odhalovat to, co se děje, a pokud to pak policisté nebo státní zástupci vyhodnotí jako trestný čin, to už je jejich práce. My jsme naši práci udělali, zveřejnili výsledek ve veřejném zájmu,“⁶² vyjadřuje se k dané kauze šéfredaktor Seznam Zpráv, Jiří Kubík. Z tohoto vyjádření je jasné, že i v úvodu zmiňovaný právní aspekt je nutné nepodceňovat a případné nevhodné použití těchto kontroverzních metod s sebou může přinést právní důsledky v podobě žalob či stížností. Právní aspekty metod ale nejsou předmětem zájmu této práce.

⁶² Příloha 1

5.3. Vytváření falešných identity

Investigativní žurnalistika se zabývá také každodenními záležitostmi, které jsou často účelně skryty před zraky veřejnosti, může se jednat např. o drogy, prostituci, pornografii, ilegální pracovníky nebo chování zaměstnanců v některých institucích. Pokud by se novináři vydali za lidmi angažovanými v těchto záležitostech, je více než pravděpodobné, že by se s nimi nebavili nebo by před nimi svoje chování měnili k lepšímu. Informace v těchto skupinách jsou většinou tajné a není jednoduché se k nim zvenku dostat. Způsob, jak se k těmto informacím přiblížit, je stát se součástí dané skupiny a proniknout do ní právě pod důvěryhodnou skrytou identitou. Reportér při využití této metody zcela záměrně zatajuje svou profesi a vydává se za někoho jiného. Lze vytvářet nejen fiktivní identitu fyzické osoby⁶³, ale také fiktivní identitu právnické osoby.

Fiktivní identita fyzické osoby znamená změnu identity buď reportéra samotného nebo jiné pověřené osoby (např. v případě, že je reportér už příliš známý na to, aby se mohl vydávat za někoho jiného nebo když je reportér muž a do vyšetřovaného prostředí může pouze žena). Cílem je vytvořit takovou osobnost, jejíž společenské postavení, charakter, věk, pohlaví či vlastnosti dobře zapadnou do sledovaného prostředí a umožní tak navázání kontaktu s danou osobou či skupinou. Může se jednat např. o změnu sociálního statusu (např. bezdomovec nebo businessman) nebo o změnu profesního statusu (např. podnikatel, prostitutka, drogový dealer, ošetřovatel). V krajnějších případech použití této metody může reportér předstírat i psychickou nemoc,⁶⁴ příslušnost k nějaké sektě či náboženství nebo drogovou závislost. Pro vytvoření falešné identity je v komplikovanějších případech nutné vytvořit také věrohodné pozadí, například profily

⁶³ Skrytou identitu využila také např. redaktorka internetového deníku A2larm, Saša Uhlová, v sérii investigativních reportáží *Hrdinové kapitalistické práce* (on-line dostupné zde: <https://a2larm.cz/2017/09/hrdinove-kapitalisticke-prace/>), kde popsala podmínky vybraných nejhůře placených zaměstnání v České republice, které si na vlastní kůži pod skrytou identitou vyzkoušela. Následně tyto reportáže, rozšířené o věci, které se do reportáží nevešly, vydala jako knihu se stejným názvem, *Hrdinové kapitalistické práce* (UHLOVÁ, Saša. *Hrdinové kapitalistické práce*. Praha: Cosmopolis, 2018. ISBN 978-80-271-0714-8.) Dokumentaristka Apolena Rychlíková následně na základě těchto reportáží natočila film s názvem *Hranice práce*

⁶⁴ Příkladem může být americká novinářka Elizabeth Jane Cochrane neboli Nellie Bly, která v roce 1887 předstírala duševní chorobu a nechala se zavřít do ženské psychiatrické léčebny, chtěla zde prověřit brutální zacházení s nemocnými ze strany pečovateli

na sociálních sítích, telefonní číslo, e-mail, zaměstnání apod.⁶⁵ Využití falešné identity ale nemusí být vždy tak komplikované, jedná se obecně o každou situaci, kdy se reportér záměrně nepředstaví jako novinář, přestože zjišťuje informace pro svou reportáž.⁶⁶

Vytvoření fiktivní právnické osoby (např. obchodní společnosti) je v praxi méně obvyklé, jelikož její vytvoření může být poněkud komplikovanější. Je možné ji vytvořit buď pouze zdánlivě, tedy zhotovit webové stránky, fiktivní kanceláře, reklamní materiály a další potřebné záležitosti podle konkrétní situace tak, aby na oko právnická osoba existovala. Druhou možností je reálně vytvořit právnickou osobu v souladu s právními předpisy, tento způsob s sebou samozřejmě nese výhodu z hlediska důvěryhodnosti, jelikož je právnická osoba zapsána ve veřejných databázích a následně je možné např. firmu dohledat v Obchodním rejstříku. Na druhou stranu je oproti fiktivnímu založení právnické osoby administrativně komplikovanější a časově i finančně náročnější. Pouze fiktivní založení je jednodušší a rychlejší způsob, nevýhoda je zde právě v nedostatečné důvěryhodnosti a nastává vyšší riziko odhalení. Díky vytvoření právnické osoby je následně možné navázat kontakt s konkrétním subjektem, od kterého novinář potřebuje zjistit, ověřit informace nebo prověřit jeho fungování. Vytvoření právnické i fyzické osoby může být zároveň použito současně, když je např. nutné vytvořit fiktivní firmu a následně novinář vystupuje jako majitel té firmy.

5.3.1. Kladné a záporné stránky vytváření falešných identit

Pokud se jedná o vytváření fiktivních identit fyzických osob, může zde dojít k několika komplikacím, jednou z nich je samozřejmě risk odhalení v bezprostřední blízkosti podezřelé osoby. Protože se investigativní reportáže mohou často týkat nebezpečných lidí, kteří jednají na hraně zákona (např. osoby z mafiánského prostředí), není možné předpovídat, jak se daný člověk v případě reportérova odhalení zachová, odhalení může být tedy pro novináře velice nebezpečné.⁶⁷ Jedna z komplikací, která již byla nastíněna v úvodní části této kapitoly, je fakt, že z některých novinářů se po sléze

⁶⁵ Uvádí Radek Kedroň na příkladu kauzy Janka Kroupy o pašování zboží z Ruska a do Ruska, Příloha 5

⁶⁶ Příloha 6

⁶⁷ Příloha 6

stávají také známé osobnosti a jejich tváře jsou mezi lidmi minimálně v českém prostředí známé. Pro tyto novináře následně není možné metodu efektivně využívat, jedinou možností je využití jiné osoby, která je do zkoumaného prostředí nasazena.⁶⁸ Komplikací pro reportéry nemusí být pouze známá tvář, ale také nevhodnost jeho osobnosti např. z hlediska pohlaví či věku. Stejně jako v prvním případě je zde nutné využití jiné osoby, která se pro danou situaci hodí lépe.

Pozitivní stránka této metody tkví v nahlédnutí do šetřeného prostředí nejbližší, jak to jde. Reportér získá v ideálním případě osobní zkušenost se zkoumaným prostředím, může zjistit veškeré potřebné informace, seznámit se přímo s aktéry a udělat si reálný obraz o tom, jak to v daném prostředí funguje. Tato metody bývá často kombinována také se skrytým nahráváním pro zvýšení důvěryhodnosti a zajištění důkazů, vyskytují se zde proto také komplikace spojené se skrytým nahráváním.⁶⁹

5.3.2. Poznatky k metodě vytváření falešných identit na základě rozhovorů s vybranými investigativními novináři

„Skrytou identitu novinář používá v případě, kdy potřebuje na vlastní kůži ověřit, jak něco funguje či nefunguje. Musí být veden veřejným zájmem, to znamená, že neslídí nikomu v soukromí a nepídí se po informacích, které nejsou pro nikoho důležité. Pokud je to opravdu ve veřejném zájmu, v Seznam Zprávách to máme upravené tak, že pokud šéfredaktor schválí, že se redaktor bude vydávat za někoho jiného v rámci reportáže, je to přípustné,“⁷⁰ vyjádřil se ke skrytým identitám Jiří Kubík. Jak už bylo zmíněno výše, komplikací v rámci této metody je také známá tvář novináře, tento fakt potvrzuje i Jiří Kubík, který by už dnes skrytou identitu nepoužil: „Taky Vám postupem času dojde, že se nemůžete vydávat za někoho jiného, když Vás lidé poznávají. To je důvod, který Vás donutí tu metodu opustit. Vzpomínám si na rok 2016, kdy začínaly Seznam Zprávy, se

⁶⁸ Příloha 1

⁶⁹ Viz. kapitola 5.1.2. Kladné a záporné stránky využití metody skrytého nahrávání

⁷⁰ Příloha 1

Sabinou Slonkovou jsme vytvořili video formát *Zvláštní vyšetřování*, kde jsme natočili cca 20 případů a během té doby, kdy jsme to točili, jsme se na začátku leckdy za někoho vydávali, abychom zjistili potřebné informace. Potom jsme se tomu zpětně zasmáli, že jsme tam šli se svými poměrně nápadnými obličejí a mysleli jsme si, že nás nikdo nepozná. Takže tohle je metoda, kterou bych už dneska nepoužíval.“⁷¹

Investigativní novinář Janek Kroupa uvádí další z možných nevýhod této metody, tou je situace, kdy si člověk nasazený do nějakého prostředí vytvoří se zdejší komunitou přátelské kontakty a náhle je pro něj komplikované pokračovat v práci, která má jeho nové přátele odhalovat. „Stalo se mi, že jsem měl nasazeného člověka v polomafiánském prostředí. Ten člověk, který pro mě pracoval, tam byl delší dobu a na konci pro něj bylo těžké v jeho práci pokračovat, protože si s těmi lidmi, které měl odhalovat, začal vytvářet přátelské vztahy. Totiž i zločinci mají lidskou stránku, mohou být kamarádi, drží slovo, podpoří vás, seznámíte se s jejich blízkými, rodinou a najednou ten vztah, který si vytváříte, vám začne bránit v odhalování. Je to těžká situace a těžko se jí předchází. Neustále jsem mu musel připomínat, že to jsou zločinci, kteří připravují manipulaci se zakázkami, vynášejí informace, uplácí soudce a podobně. Bylo to složité, nakonec to zvládnul, ale bylo to pro něj hrozně těžké,“⁷² podělil se o zajímavou zkušenost s utajenou identitou redaktor Seznam Zpráv, Janek Kroupa.

Z rozhovorů s novináři také vyplývá, že nejběžnější je vytváření utajených identit při telefonickém hovoru, kdy se novinář nepředstaví jako novinář, protože by pravděpodobně potřebné informace nezískal. „Relativně často se novináři infiltrují do nějakého prostředí, kdy například voláte jako někdo jiný, řekněme když podvodná firma nabízí úvěry starým lidem a vy to chcete dokázat, protože máte svědectví starého člověka, který to tvrdí. Představte si, že se snažíte ověřit, že tahle firma nabízí babičkám úvěry, tak tam půjdete např. jako vnučka některé z těch babiček. Nebo jim zavoláte jménem některé babičky, nepředstavíte se jako novinářka, protože chcete absolvovat ten proces tak, abyste sama viděla, jestli to je nebo není fér. A už vlastně používáte skrytou identitu, byť to děláte jen

⁷¹ Příloha 1

⁷² Příloha 6

během telefonátu. Spousta lidí to možná používá, aniž by si to uvědomovala,⁷³ pokračuje o skrytých identitách Janek Kroupa a dokazuje, že použití skryté identity není vždy komplikovaná situace, kdy je nutné vytvářet celé fiktivní pozadí události a podobně, stačí se pouze vydávat za někoho jiného po telefonu.

Sabina Slonková popsala situaci, kdy se jiná osoba infiltrovala do zkoumaného prostředí, nicméně nešlo o falešnou identitu jako takovou, jelikož daný člověk vystupovat pod svým jménem, pouze se nepředstavil jako novinář. „V jednom případě jsem řídila tým, kdy byla použita falešná identita, abychom tak doložili podezření, že bezpečnostní opatření na ruzyňském letišti nejsou dostatečná. Povedlo se nám to jen díky tomu, že jsme nechali kolegu zaměstnat přímo na letišti. Nebyla to ovšem falešná identita jako taková, vystupoval pod svým jménem. Jen zamlčel, že je novinář,“⁷⁴ vysvětluje šéfredaktorka a majitelka deníku Neovlivní.cz.

5.3.3. Modelová kauza: *Ve stínu Slunečnice*

Jako příklad použití skryté identity poslouží kauza Nikoly Zwrtkové a Jiřího Kubíka ze Seznam Zpráv, ti se v roce 2019 rozhodli na základě výpovědi jedné z ošetřovatelek ověřit, jak se chovají ošetřovatelky ke klientům v domově pro seniory Slunečnice, který se nachází v Ostravě Porubě. Skrytá identita je zde opět kombinována se skrytým audio i video nahráváním. Celá reportáž začala tím, že ošetřovatelka Gabriela Lhořanová, která pracovala na prvním oddělení největšího domova pro seniory v Moravskoslezském kraji, se Jiřímu Kubíkovi svěřila s tím, jak se některé pracovnice domova chovají ke svěřeným klientům. Na základě této informace se redakce rozhodla proniknout do domova právě pomocí skryté identity, konkrétně redaktorka Nikola Zwrtková se vydávala za dobrovolnici a vše natáčela pomocí skryté kamery v brýlích.

Redaktorka díky utajené identitě získala několik svědectví od ubytovaných seniorů, kteří se jí svěřili s hroznými zkušenostmi, které mají díky některým ošetřovatelkám. Je velice pravděpodobné, že pokud by novinářka přišla za klienty domova sama za sebe,

⁷³ Příloha 6

⁷⁴ Příloha 2

stejné informace by jí ze strachu neposkytli. Kromě rozhovorů s klienty využila reportérka svou roli dobrovolnice také k tomu, aby se na situaci v domově zeptala vrchní sestry daného oddělení a ředitele celého domova. Důležité je opět to, že byly veškeré rozhovory zaznamenány na skryté kameře, jelikož jak ředitel, tak vrchní sestra po zveřejnění reportáže spoustu věcí popřeli. Reportéři mimo jiné v rámci této šestidílné reportáže zjistili, že ředitel domova bere úplatky za přednostní umístění seniorů do domova. Protože se redakci povedlo veřejně ukázat, že některé pečovatelky zde šikaují svěřené klienty, případ měl po jeho zmedializování další následky, těmi je jak rezignace vrchní sestry, tak rezignace ředitele a soud, kterému čelí pečovatelky Šárka Šustková a Monika Horáčková. „Moje kolegyně, studentka práv, která u nás tehdy pracovala, šla do domova jako dobrovolnice, tak se k těm lidem dostala blízko a oni jí vyprávěli, co tam zažívají. Jako k novinářce by k ní tu důvěru neměli. My jsme se na základě vyprávění těch klientů snažili dobrat toho, jak je to možné, proč s tím ředitel nic nedělá, proč tam nepošle kontrolu, která by zjistila, jak to oddělení funguje. No a když jsme to po půl roce zjistili, tak se tím začala zabývat i policie, dvě pečovatelky obvinila z týrání svěřené osoby a právě teď shodou okolností běží soud. Ředitel domova Slunečnice rezignoval na svoji funkci a vycházelo to z toho, že se tam Nikola Zwrtková nechala najmout jako dobrovolnice, jinak bychom ty informace nikdy nezískali,“⁷⁵ popisuje celou kauzu a její důsledky Jiří Kubík.

V tomto případě se k použitým metodám staví pozitivně i redaktorka Deníku N, Jana Ustohalová, která je k těmto krajním metodám v rozhovoru poměrně kritická: „Napadá mě kauza Ve stínu Slunečnice, tam si myslím, že bylo použití naprosto oddůvodněné, protože vy ty informace můžete získat tak, že vyzpovídáte půlku domova pro seniory a postavíte to na těch svědectvích, ale z hlediska důvěryhodnosti je tady podle mě skryté nahrávání opodstatněné. Samozřejmě další otázka je, jestli je to uplatnitelné jako důkaz třeba u soudu, protože ne vždy to soud uzná jako důkaz. Ale tohle je zrovna ten případ, kde se to docela hodí.“⁷⁶

⁷⁵ Příloha 1

⁷⁶ Příloha 3

Podrobnosti o případu je možné zjistit přímo v minisérii reportáží na Seznam zprávách pod názvem *Ve stínu Slunečnice*⁷⁷. Novináři následně za tuto reportáž obdrželi novinářskou cenu v kategorii audiovizuální žurnalistiky, kdy porota ocenila především jejich odvahu medializovat často opomíjená a nepopulární společenská témata.⁷⁸

5.4. Vytváření cílené provokace

Investigativní novináři se během své práce setkávají s případy, které probíhají tzv. za zavřenými dveřmi. Může se jednat např. o obchodování s bílým masem či braní úplatků. V těchto případech pravděpodobně nebude možné využít standardních metod získávání informací, jako jsou rešerše, veřejné zdroje a další. Dostačující metodou pro zjištění potřebných informací nemusí být ani nahrávka (pokud je vůbec možné ji pořídit) či sledování. V některých případech může k prokázání viny podezřelého pomoci právě správně zacílená provokace. Pokud novinář potřebuje zjistit informace z neveřejného jednání, je možné využít také již zmíněnou skrytou identitu, která bývá s cílenou provokací spojena. Pokud má novinář důvodné podezření, že probíhá trestná či nemorální činnost, je možné využít i tento způsob ověřování informací, který lze za účelem zvýšení důvěryhodnosti opět kombinovat se skrytým nahráváním.

„Je třeba poznamenat, že se jedná o termín, který není zcela definován, je poněkud nejednoznačný a vyvolává mnoho kontroverzí z etického a právního hlediska. V literatuře na toto téma neexistuje jednotná, obecně přijímaná definice novinářské provokace,⁷⁹ uvádí mediální expert Marek Palczewski. Někteří novináři do tohoto označení zahrnují více metod včetně skryté kamery, skrytého nahrávání, vytváření skrytých identit a „chycení se do pastí“. Na základě analýzy různých definic popsal Marek Palczewski

⁷⁷ KUBÍK, Jiří a Nikola ZWRŤKOVÁ. „Fuj, zase smrdíš!“ Reportéři Seznamu se skrytou kamerou v domově seniorů. Seznam Zprávy [online]. 2019, 20. 11. 2019 6:00 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fuj-ty-prase-ty-zase-smrdis-reporteri-seznamu-se-skrytou-kamerou-za-zdmi-domova-senioru-83076>

⁷⁸ Nadace OSF, Síň slávy, Novinářská cena 2019, online dostupné zde: <https://osf.cz/novinarska-cena/sin-slavy/novinarska-cena-2019/>

⁷⁹ PALCZEWSKI, Marek, Journalistic provocation, 2018, str. 1

cílenou provokaci jako: „Činnost vykonávanou osobou nebo skupinou osob s cílem donutit někoho k nějakému jednání, které pro něj bude nevýhodné nebo bude prokazovat spáchání trestného činu, zneužití pravomocí, patologické chování nebo jiné společensky zavrženíhodné chování či jednání. Provokace může být zaměřena na jednotlivce, skupinu nebo instituci za účelem prokázání nebo vyvrácení existence nějakého druhu neobvyklého jevu.“⁸⁰ Z uvedené definice bude tato práce vycházet, jelikož skryté nahrávání a vytváření falešných identit jsou členěny do vlastních kapitol.

Jedná se tedy o situaci, kdy se novinář či jiná vyslaná osoba, za účelem získání informací v rámci investigativní žurnalistiky, stane součástí děje, s kterým také sám hýbe. Daná osoba může do děje vstupovat zároveň pod skrytou identitou s cílem vytvořit situaci, kdy se inkriminovaná osoba bude chovat způsobem, z kterého je podle důvěryhodného zdroje podezřelá. Může se jednat například o již zmíněné brání úplatků,⁸¹ novinář tedy obdrží informaci, že konkrétní osoba přijímá úplatky, pod skrytou identitou danou osobu navštíví a nabídne jí úplatek. Ve chvíli, kdy daná osoba úplatek přijme, byla tato metoda úspěšná a lze považovat podezření za důvodné. Novinář je zde iniciátorem celé situace, jelikož pokud by mu úplatek nenabídl, nemohl by si ho natočit, jak úplatek přijímá. Zde se objevuje komplikace, která může při této metodě nastat. Fakt, že novinář funguje jako spouštěcí mechanismus celé situace, snižuje relevanci důkazů, jelikož podezřelý by se daného chování nedopustil, kdyby jej reportér neprovokoval. Úkolem novináře však není vytvářet realitu, ale popisovat ji.⁸²

V případě cílené provokace je tedy důležité odlišovat, zda se podezřelá osoba dopouští protiprávního či neetického chování pravidelně nebo se ho dopustila pouze v tomto případě, kdy novinář situaci vyprovokoval. Cílená provokace by nikdy neměla sloužit jako náhodná zkouška vybraných osob, proti kterým neexistuje žádné důvodné podezření, že se nemornální či protiprávní činnosti dopouští. Z tohoto důvodu je nutné

⁸⁰ Tamtéž

⁸¹ Brání úplatků bylo využito také v rámci zde uvedené modelové kauzy *Milion za zákon* v kapitole 5.4.3.

⁸² Příloha 3

mít vždy nejprve ověřené informace od věrohodného zdroje o tom, že zde k takovému jednání dochází, až následně se novinář může pokusit simulovat podobnou situaci.⁸³

5.4.1. Kladné a záporné stránky vytváření cílených provokací

Jelikož je tato metoda často kombinována se skrytou identitou a skrytým nahráváním, potkávají se zde i kladné a záporné stránky těchto metod, především potom kladné a záporné stránky skrytých identit.⁸⁴

Jednou z dalších záporných stránek je fakt, že vzhledem k nezákonným situacím, které mohou být touto metodou prověřovány, může být nutné, aby se sám reportér dopouštěl trestné činnosti. Takovou činností může být např. držení drog, dětské pornografie nebo nabízení úplatků, aby v konkrétní situaci byla provokace co nejdůvěryhodnější a reportér nebyl prozrazen.

5.4.2. Poznatky k vytváření cílené provokace na základě rozhovorů s vybranými novináři

Výše zmíněné informace potvrzují také někteří vybraní novináři, například Janek Kroupa, který se k použití cílené provokace vyjádřil takto: „I u řízené provokace existují pravidla, není možné si vytipovat kohokoliv a zkoušet ho, jestli podlehne nějakým úplatkům, to nejde. Provokaci můžete použít jako rekonstrukci něčeho, co už víte, dejme tomu, že nějaký člověk si vzal úplatek a víte to od zdroje, který u toho byl. Tento zdroj ale nelze použít, vzhledem k tomu, že bych ho odhalil, protože u toho třeba nikdo jiný nebyl. To znamená, že tu informaci už víte z první ruky od člověka, který u toho byl ale nemůžete to použít, aniž byste ohrozili bezpečnost toho člověka. Dokonce ani nemůžete napsat, že to víte od anonymního zdroje, který u toho byl, protože tam byl jediný. V tomto případě podle mě můžete vytvořit stejnou situaci. Ale znovu, nesmí to být v situaci, kdy pokoušíte někoho, kdo je nevinný, není možné hrát si na pokušitele, kohokoliv si vytipovat a testovat ho. V situacích, kdy máte legitimní důvod věřit tomu, že se někdo

⁸³ Příloha 6

⁸⁴ Viz. kapitola 5.3.1. Kladné a záporné stránky vytváření falešných identit

podobného jednání dopustil, tak to považuju za etické, ale cílená provokace je opravdu ta nejextrémnější metoda.“⁸⁵

Novinář Radek Kedroň v rozhovoru upozorňuje na právní aspekty této metody a zároveň na míru provokace, s kterou je nutné při aplikaci této metody velice pečlivě pracovat. „Kdybyste provokaci brala čistě podle zákona, je zakázaná. Vlastně ani agenti policie nebo inspekce nemohou provokovat. Zkrátka ty nejvyšší soudy mnohokrát vydaly řadu precedentních rozsudků, kdy případy spadly právě na tom, že někoho provokujete víc, než je nutné. To je zase ta otázka, kterou vy jako novinář musíte řešit, kde je ta míra,“⁸⁶ vyjádřil se zástupce šéfredaktora Seznam Zpráv.

Odmítavě se k této metodě v rozhovorech staví novinářky Jana Ustohalová i Sabina Slonková. „Cílená provokace podle mého názoru do novinářiny nepatří a nikdy nepatřila,“⁸⁷ vyjádřila se Sabina Slonková. „Pokud jde o provokace, ty považuji za nepřijatelné, podle mě to patří do arsenálu policie nebo tajných služeb, ale vůbec ne do arsenálu novináře. Cíleně vyvolaná provokace je manipulace s realitou. Na tom se asi nedá najít nic pozitivního, protože úkolem novináře je popisovat realitu, ne ji vytvářet. To souvisí opět s důvěryhodností média vůči čtenářům, je to velké zahrávání si s důvěryhodností, na které přeci média staví,“⁸⁸ řekla reportérka Jana Ustohalová. Ke klamání v investigativní žurnalistice se vyjádřuje také filozof Matthew Kieran: „Je to paradox. Požadujeme, aby nám novináři sdělovali pravdu, ale aby se dobrali pravdy, musejí tu a tam zalhat.“⁸⁹

⁸⁵ Příloha 6

⁸⁶ Příloha 5

⁸⁷ Příloha 2

⁸⁸ Příloha 3

⁸⁹ KIERAN, Matthew. Media Ethics: A Philosophical Approach. Ilustrované vydání. Michiganská univerzita: Praeger, 1997. ISBN 0275956342, 9780275956349, str. 66

5.4.3. Modelová kauza: *Milion za zákon*

Jako modelová kauza k této metodě bude popsána starší kauza Mladé fronty Dnes *Milion za zákon*. Jednalo se o test integrity politických stran inspirovaný britskými novinami. „V roce 2009 jsme se nechali inspirovat případem z britských novin, které udělaly v Británii test integrity britských poslanců. Testovali, jestli jsou schopni a ochotni, když dostanou korupční nabídku, jít na ruku tomu, kdo jim dává peníze za účelem ovlivnit např. nějaký zákon. My jsme si tehdy vymysleli, že před volbami otestujeme zástupce českých parlamentních stran, jestli přijmou milion korun od sponzora, který po nich jako majitel kasína bude chtít, aby hlasovali proti změně zákona o loteriích či hazardu. Potřebovali jsme tím pověřit někoho z kolegů, podmínkou bylo, že to nemůže být novinář, protože by ho znali, takže jsme na to využili našeho fotoeditora, což byl člověk, který seděl v redakci, zvenku ho nikdo neznal. Ze všech testovaných stran se ukázali jako ochotni obchodovat za milion Kč komunisti, což nás překvapilo. Spolu s nimi ještě TOP 09, ta potom toho člověka, který úplatek přijal, na základě naší kauzy vyhodila,“⁹⁰ popsal kauzu Jiří Kubík.

Fotoeditor pod skrytou identitou majitele sítě heren nabídl politickým stranám sponzorský dar, za který ale požadoval zabránění zpřísnění podmínek zmíněného zákona. I při této kauze byla cílená provokace a skrytá identita doplněna o skryté nahrávání. V tomto případě byla ale cílená provokace použita bez důvodného podezření, pouze jako test všech politických stran. Na druhou stranu se jednalo o dobu, kdy se skutečně chystalo zpřísnění podmínek pro herny a kasína a daní politici byli v této době ochotni úplatek za změnu zákona přijmout. Je ale možné, že pokud by tuto situaci redakce MF Dnes nevytvořila, politici by úplatky nikdy nepřijali. Pokud bychom se vrátili k vyjádření Janka Kroupy: „I u řízené provokace existují pravidla, není možné si vytipovat kohokoliv a zkoušet ho, jestli podlehne nějakým úplatkům, to nejde,“⁹¹ dalo by se zde použití této metody považovat za nevhodné.

⁹⁰ Příloha 1

⁹¹ Příloha 6

6. Nejběžněji používané metody získávání informací podle vybraných investigativních novinářů

S ohledem na odpovědi vybraných novinářů, a také při pohledu do českých médií, lze říci, že k těm nejvyužívanějším krajním metodám získávání informací v investigativní žurnalistice bude patřit skryté nahrávání a využití skryté identity, která jde ale téměř vždy ruku v ruce právě se skrytým nahráváním. Časté je také sledování osob, nicméně nikoliv ve smyslu sledování dlouhodobého ale pouze v situacích, kdy si novinář vysleduje někoho, s kým potřebuje mluvit. Jako nejméně častou metodu lze označit cílenou provokaci, ke které se novináři v rozhovorech staví odmítavě a většina z nich si ani nedokázala vybavit jakoukoliv českou investigativní kauzu, která by využívala cílenou provokaci.

Jiří Kubík nejprve upozorňuje na to, že metody získávání informací, o kterých pojednává tato práce, jsou krajní a nejsou nezbytné k tomu, aby vznikla kvalitní investigativní reportáž. „Investigativní novinářina je obor, ve kterém se snažíte dostat k novým informacím svým pátráním a zjišťováním. Mnohem častější než tyhle krajní způsoby, jako utajené identity, kamery a nahrávání, je setkávání se s lidmi, navazování kontaktů, využívání zdrojů a podobně. Nechci, aby vznikl nějaký falešný dojem, že bez těchto řekněme extrémních metod nemůže vzniknout kvalitní investigativní reportáž, může. Tím, jak jsou všechny tyto metody vzácné, těžko se z nich dělá žebříček, protože všechny se zkrátka používají málo, nejsou běžné,“⁹² popisuje hned v úvodu šéfredaktor Seznam Zpráv. Přesto se nakonec dostává k tomu, že některé z nich jsou běžnější než jiné. „Dle mého názoru nejběžnější bude využití skryté nahrávky, tedy situace, kdy si stčíte do kapsy diktafon a nahrajete si hovor s klíčovým svědkem nebo respondentem, který k danému případu má co říct. Zároveň víte, že kdybyste ten diktafon držel v ruce, tak Vám neřekne jediné slovo. Kdybych to měl rozdělit podle četnosti, nejběžnější bude asi použití skryté nahrávky a nejméně běžné, že se redaktor za někoho vydává,“⁹³ dodává Jiří

⁹² Příloha 1

⁹³ Tamtéž

Kubík. Podle něj je tedy z těchto metod získávání informací v investigativní žurnalistice tou nejběžnější skryté nahrávání, na tomto se shodují vesměs všichni dotazovaní novináři.

Dokonce i novinářka Jana Ustohalová, která se ze všech dotazovaných novinářů stává k těmto metodám nejvíce odmítavě, považuje v některých případech skrytou nahrávku za možný způsob získání nových informací. „Pokud nedokážete ten důkaz přinést jinak, než skrytou nahrávkou a neexistuje jiný způsob, tak samozřejmě skrytá nahrávka je naprosto legitimní,“⁹⁴ vyjádřila se reportérka Deníku N. Přestože sama dané metody pro získávání nových informací nevyužívá, opět označuje skryté nahrávání jako ten nejběžnější způsob mezi českými investigativními novináři. „Nejběžnější je asi to skryté nahrávání, ať už audio nebo video,“⁹⁵ dodává. Stejně jako Jiří Kubík upozorňuje Jana Ustohalová na to, že tyto metody rozhodně nejsou nutností ke vzniku kvalitní investigativní reportáže, ostatně její reportáže jsou toho důkazem. „Já mám trochu jinou filozofii, když jsem dělala jakékoliv investigativní kauzy, tak jsem se snažila co nejvíce věci ověřit z veřejně dostupných zdrojů a získat k tomu dokumenty, svědectví lidí měla vždycky jen podpůrnou roli a vlastně jsem je nepotřebovala,“⁹⁶ popisuje reportérka.

„Audio nahrávání je jednoznačně nejběžnější, protože je nejpohodlnější a pro novináře z těchto pěti metod nejsnazší k realizaci. V zásadě je to základ, pokud se rozhodneme použít některou z těchto metod, protože klíčové je získat informace. Pokud se nemůžeme zeptat oficiálně, přirozeně je toto jedna z variant, jak potřebné informace získat. Upřímně řečeno, za svůj profesní život jsem to ale dělal jen velmi výjimečně, musí k tomu být opodstatněný důvod,“⁹⁷ přidává se Dalibor Bártek z České televize. I podle něj je skryté nahrávání nejběžnější, stejně jako Jiří Kubík ale upozorňuje na to, že tuto metodu nepoužívá často a jedná se o metodu krajní, stejně jako u všech metod

⁹⁴ Příloha 3

⁹⁵ Tamtéž

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ Příloha 4

popisovaných v této práci. Narozdíl od reportérky Ustohalové s ní ale oba mají osobní zkušenost.

Také pro novinářku Sabinu Slonkovou jsou u otázky na nejběžnější z těchto metod jasnou volbou skryté nahrávky. „Jednoznačně skrytá kamera či skryté zvukové nahrávání,“⁹⁸ uvedla šéfredaktorka deníku Neovlivní.cz.

Podle novináře Radka Kedroně se obecně tyto metody na poli české investigativní žurnalistiky využívají velmi málo. „Myslím si, že vlastně žádná, protože česká investigativní novinařina se zcvrkla na to, že zdroj něco řekne a novinář to napíše. Ale to, že se dělá hloubkové pátrání, je čím dál řidší,“⁹⁹ odpovídá zástupce šéfredaktora Seznam Zpráv na otázku, která z daných metod se mezi českými investigativními novináři využívá nejčastěji. Dále ale dodává, že skryté nahrávání je pro investigativní žurnalistiku klíčové. „Myslím si, že bez skrytého nahrávání se v investigativě velmi často neobejdete, ale samozřejmě musíte vědět, jak s tou nahrávkou naložíte.“¹⁰⁰

Jediným novinářem, který neuvádí jako nejběžnější metodu skryté nahrávání je Janek Kroupa. Při dotazu na nejběžněji využívanou metodu mezi českými investigativními novináři uvedl skrytou identitu. „Myslím si, že se to nedá říct. Relativně často se novináři infiltrují do nějakého prostředí, kdy například voláte jako někdo jiný,“¹⁰¹ uvedl Janek Kroupa. V tomto případě se tedy neshoduje s Jiřím Kubíkem, který naopak skrytou identitu uvedl jako ten nejméně běžný způsob získávání informací z metod reprezentovaných v této práci. Zároveň ale skrytá identita nebo chceme-li infiltrace do jiného prostředí, bývá většinou skrytě nahrávána pro zajištění důkazů.

⁹⁸ Příloha 2

⁹⁹ Příloha 5

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Příloha 6

7. Kritéria pro využití těchto metod v redakcích

Z rozhovorů vyplývá, že ve většině médií probíhá způsob vyhodnocování toho, bude-li některá z těchto metod v reportáži použita, velice podobně. Reportér nikdy dané metody nevyužívá svévolně bez vědomí svého nadřízeného. Když metodu schválí nadřízený, postupuje se v procesu schvalování většinou dál k šéfredaktorovi daného média. Mezi těmi, kdo schvalují tyto metody bývá dle odpovědí také editor. Postup se z rozhovorů jeví velice podobný jak v soukromých médiích, tak v médiích veřejnoprávních s tím rozdílem, že ve veřejnoprávním médiu může celý proces schvalování trvat delší dobu. Nejlepším respondentem k posouzení rozdílu v tomto případě byl Radek Kedroň, který má zkušenost jak s veřejnoprávním médiem, tak s médiem soukromým. „Myslím si, že základní standardy novinářiny by měly být všude stejné, bez ohledu na veřejnoprávní nebo soukromé médium. Ale ve veřejnoprávním médiu, konkrétně tedy v Českém rozhlase, byla cesta k výsledku velmi často delší, než bych čekal. Schvalovalo se to na více úrovních a člověk musel svoje kolegy nebo nadřízené přesvědčovat delší dobu. Ale v některých momentech to nebylo ke škodě,“¹⁰² popsal svou zkušenost Radek Kedroň. Vyjádřil se také k postupu schvalování využití těchto metod v Seznam Zprávách, kde aktuálně působí: „Vedeme dlouhou debatu, ve které jsem primárně já, protože mám na starosti investigativní tým, a rozebereme si rizika, která to nese. Ať už se jedná o nějaké dekonspirace nebo jestli nepřekračujeme zákony, jak si nastavíme všechny možné pojistky jako notářský zápis atd. Když to máme vyargumentované uvnitř mého týmu (bývá u toho také editor investigativy), jdeme za Jiřím Kubíkem co by za šéfredaktorem a v druhé fázi to řešíme s ním.“¹⁰³

Tento postup potvrzuje za Seznam Zprávy i Janek Kroupa, který také upozorňuje na to, že o těchto metodách se zbytečně nemluví s nikým navíc, aby se nezvyšovalo riziko odhalení: „Samozřejmě, že použití skryté techniky nemůže rozhodovat jenom sám novinář, je to vždycky se svolením vedení, Radka Kedroně a Jiřího Kubíka. My to děláme tak, že o tom většinou ví hodně málo lidí, aby ve chvíli, kdy se to dělá, byla zachována

¹⁰² Příloha 5

¹⁰³ Tamtéž

možnost skutečně udržet skrytou identitu. Protože ve chvíli, kdy informaci ví víc než 2 lidi, už je to problém. Takže to většinou ví maximálně 3 lidi, než se ta věc ukončí, ale vždycky to ví můj nadřízený.“¹⁰⁴

Šéfredaktor Seznam Zpráv, Jiří Kubík, dále uvádí, že tomu nebylo jinak ani v MF DNES, kde dlouhá léta působil: „Veškeré tyhle nástroje by měly ve slušné redakci podléhat přísným pravidlům, to znamená, že je lze využít v situaci, kdy o tom ví šéfredaktor. Redaktor to tedy nedělá svévolně, kdy si usmyslí, alespoň tak to máme my v Seznam Zprávách a bylo to tak i když jsem pracoval dlouhá léta v MF DNES. Šéfredaktor je o použití těchto do jisté míry krajních metod informován. Důvod, který novináře ospravedlňuje k jejich použití, je veřejný zájem.“¹⁰⁵

Jana Ustohalová, přestože sama tyto metody ke své práci nevyužívá, promluvila o tom, jak proces schvalování probíhá v Deníku N. Narozdíl od jiných redakcí uvádí, že schvalování má na starosti především editor. Pokud se však jedná o větší kauzy, opět nelze vynechat šéfredaktora. „Musí to schválit konkrétní editor, který to samozřejmě dělá po diskusi s tím redaktorem. Pokud je to něco hodně kontroverzního nebo drahého, musí to schválit šéfredaktor, ale většinou se to drží jenom v tom úzkém kruhu redaktora a editora, případně potom redaktora, editora a šéfredaktora,“¹⁰⁶ uvedla reportérka.

Za investigativní tým České televize, jako jediný zástupce aktuálně působící ve veřejnoprávním médiu, se k tomuto tématu vyjádřil také reportér Dalibor Bártek. Kromě přímého nadřízeného a editora zmiňuje také právnícké oddělení a dramaturga pořadu. „Pokud vím, že budu zpracovávat téma, kde není jiná možnost, než použití např. skryté kamery a budu vědět dopředu, že tu kameru tímto způsobem budeme používat, tak samozřejmě v každém standardním médiu je normální, že o tom bude vědět přímý nadřízený. Když se dostanete do situace, že tu kameru použijete, je na místě to

¹⁰⁴ Příloha 6

¹⁰⁵ Příloha 1

¹⁰⁶ Příloha 3

konzultovat také s právníčkou, s dramaturgií toho daného pořadu a s nadřízenými, kteří umí říct, zda to bylo na místě,¹⁰⁷ vysvětlil Dalibor Bártek.

¹⁰⁷ Příloha 4

8. Kladné a záporné stránky kontroverzních metod získávání informací

Vybraní investigativní novináři také uvedli kladné a záporné stránky těchto krajních metod získávání informací. Z rozhovorů vyplývá, že největším pozitivem je autentičnost zachyceného chování, kdy kupříkladu při skrytém nahrávání daný člověk řekne věci, které by do zapnutého diktafonu neřekl. Stejně je tomu také při ostatních metodách, ať už se jedná o sledování, infiltraci do nějakého prostředí či vytváření cílených provokací. „Kladné je, že tyto metody mohou vést k odhalení společensky škodlivého jednání, jsou mnohdy jediným prostředkem, díky kterým se to jednání podaří zdokumentovat. Oficiální záznam v těchto případech vede pochopitelně ke skrývání té činnosti. Člověk, který se chová špatně a je u toho přistižen, i za pomoci skrytých metod, je demaskován. Když přijdete oficiálně, bude se chovat jinak. Pozitivní tedy je ta možnost odhalit či prokázat něco, co je pro společnost škodlivé,“¹⁰⁸ popsal reportér Dalibor Bártek.

Na pozitivní stránce těchto metod se shoduje i investigativní novinář Radek Kedroň: „Díky těmhle specifickým metodám se dostáváte za kulisy, kdybyste někam nakráčel s press kartou, že jste novinář a chcete je poprostit, aby se přiznali, že porušují mezinárodní embargo, kradou obecní majetek nebo zneužívají svého postavení, tak to na sebe zřejmě nikdo nepráskne. To znamená, že teprve ve chvíli, kdy nasadíte tyhle specifické metody investigativní žurnalistiky, můžete někoho chytit za ruku a usvědčit ho. Dokonce to může být i tak, že pokud přinesete nezpochybnitelné důkazy, jako jsou například nahrávky nebo listiny, které měly být utajeny, mohou se toho díky výsledku novinářské práce chytit úřady a začít to prošetřovat. Nemusí to tedy skončit jen u toho článku. A toho zpravidla od stolu z redakce nedocílíte, když někomu zavoláte a představíte se jako novinář. Takovou sílu standardní novinařina nemá, od toho je ta investigativní, aby hledala důkazy, otevírala zavřené dveře, nahlížela za kulisy a přinášela

¹⁰⁸ Příloha 4

důkazy, to je myslím ten klíč, musíte mít důkaz. Investigativní novinářina by měla hledat pravdu a snášet fakta a důkazy.“¹⁰⁹

Investigativní reportér Janek Kroupa uvádí jako pozitivní stránku také především jednoznačný důkaz: „Kladné je, že Vám to umožní mít důkaz z první ruky, prostě vidíte a slyšíte, jak se to stalo.“¹¹⁰ Názor svých kolegů potvrdila i novinářka Sabina Slonková: „Obecně u všech zmíněných metod platí, že se tak dostanete k důkazům, které jinak obstarat nejdou.“¹¹¹

Jednou ze záporných stránek, kterou zmínil také Dalibor Bártek, je etické hledisko, kdy novináři není příjemné se za někoho vydávat nebo někoho tajně nahrávat, ale v dané situaci je to zkrátka nezbytné. „My tyto metody určitě nenadužíváme, protože to s sebou nese celou řadu nepříjemností včetně těch emocionálních, člověku není příjemné si někoho nahrávat. Nahrajete si ho a co dál? Zveřejníte to a tím prokážete, že jste se třeba lidsky choval ne úplně korektně. Ale to se bavíme o případech, které nic jiného než použití těchto metod neumožňují.“¹¹² „Negativní stránka je, že se jedná o zásah do osobních svobod každého, proto je potřeba tyto nástroje používat velmi citlivě, aby byl výsledek vždy obhajitelný společenským zájmem, závažností situace a celkovou smysluplností toho využití. Je důležité, aby redakce v těchto případech neměla pochyb o oprávněnosti využití těchto metod. Pokud bych to vztáhnul na policii, než nasadí odposlechy, povoluje to soud, policie si něco myslí, státní zástupce je stejného názoru, ale teprve soudce nakonec rozhodne, aby to nemohlo být zneužíváno. V případě médií je to vlastně obdoba s tím, že za to nese odpovědnost médium a samotný autor, ani to médium nechce vypadat blbě a udělat chybu, byť k chybám dojít samozřejmě může. Pokud se to ale stane, rozhoň bych z toho nedělal generující závěr ve smyslu toho, že jeden toho zneužil, tak už by tyto metody neměl používat nikdo,“ pokračuje redaktor České televize.

¹⁰⁹ Příloha 5

¹¹⁰ Příloha 6

¹¹¹ Příloha 2

¹¹² Příloha 4

Podle Janka Kroupy patří mezi záporné stránky především nejistota výsledku, komplikovanost použití a finanční náročnost těchto metod. „Záporná věc je samozřejmě ta komplikovanost. Zároveň nikdy nevíte, jestli se to povede a co se vlastně odehraje. To znamená, že musíte odvést veliké množství práce předtím, než ty metody použijete a nemáte jistotu, že se Vám to povede. To platí v investigativní žurnalistice obecně, a proto je to vlastně nejdražší typ žurnalistiky, protože vy pátráte a nikdy nevíte, jestli se něčeho dopátráte, klidně se může stát, že zjistíte, že to je jinak. Musíte být otevřený tomu, že na něčem děláte a nakonec zjistíte, že to je jinak. Práci, kterou do toho novinář investuje, ta redakce platí, protože mu to umožňuje dělat, takže je to stojí spoustu peněz a na konci vlastně pro tu redakci nemusíte mít žádný výsledek.“¹¹³

¹¹³ Příloha 6

9. Etika v (investigativní) žurnalistice

Pro zvolení jedné z těchto krajních metod získávání informací a pro posouzení její relevance a přípustnosti, je důležité posouzení právního hledisko těchto metod, tedy je-li daná metoda v konkrétním případě legální. Nicméně právní hledisko není to jediné, které je třeba zvažovat, neméně důležité je posouzení využití těchto metod z hlediska morálního, toto hledisko je historicky starší a narozdíl od toho právního má nesankční charakter. Vedla práva patří morálka k nejvýznamnějším normativním systémům společnosti a je založena na vnitřní sankci,¹¹⁴ neexistuje zde tedy žádný vymahatelný sankční mechanismus. Etické a morální hodnoty podléhají kontrole společenské, sankce zde tedy mohou probíhat např. v podobě veřejného mínění. V posuzování etického hlediska se nelze vyhnout více či méně subjektivnímu hodnocení. U zvažování použití těchto kontroverzních metod získávání informací je mimořádně důležité, nezapomínat právě na etické hledisko, z tohoto důvodu zde bude rozebráno, co je to etika a morálka, jaké jsou samoregulační mechaniky v (investigativní) žurnalistice a na závěr bude interpretován názor investigativních novinářů na etické hranice těchto metod.

9.1. Co je to etika a morálka

Pojem etika je spjat s řeckou filozofií a žurnalistika má zároveň k filozofii velice blízko, být na cestě a hledat, dobře se ptát a přitom stále pochybovat patří k údělu novináře.¹¹⁵ Etika vychází z řeckého slova *ethos*, jedná se o učení, které zkoumá obyčeje, zvyky a mravy člověka. Jakou součást filozofie se pokouší zkoumat, odůvodnit, formulovat pravidla a normy lidského jednání a chování.¹¹⁶ Zabývá se tím, co je v rámci chování člověka správné a co nesprávné, ve všech oblastech se etika ptá na tyto základní otázky: „Co je zlo, co je dobro? Co je správné? Co je spravedlivé? Jaký je smysl mého konání? Co je povinnost? Co je svědomí?“ Neptá se ovšem pouze na tyto do jisté míry abstraktní otázky, ale snaží se především postihnout jejich smysl, ptá se: „Jaký má smysl platnost daných etických usů? Jaký má smysl rozlišování dobra a zla?“ Obsah etiky jako

¹¹⁴ MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky, 2020, s. 148

¹¹⁵ MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky, 2020, s. 145

¹¹⁶ Tamtéž

vědní disciplíny je poměrně rozsáhlý,¹¹⁷ protože mravní jednání zasahuje do všech oblastí lidského chování, těžko tedy hledat oblast lidského života, ve které etika nenajde uplatnění.

Společně s modernizací společnosti se vyvíjí i etika a její okruh otázek se rozšiřuje, zároveň se upozaďuje abmice hledání jednoznačných odpovědí na otázky definičního charakteru. Tedy místo hledání jednoznačné definice dobra, se současná etika zabývá definicí dobra v jednotlivých oblastech a následně je může porovnávat mezi sebou a hledá důvody rozdílů v těchto oblastech. Jednou ze zmíněných oblastí je také novinářská či žurnalistická etika. Postmoderní etika si jinými slovy uvědomuje, že obecně platná odpověď na výše zmíněné původní otázky neexistuje a při pokládání těchto otázek je důležité pokládat je v časoprostorovém i tématickém kontextu. Se změnou kontextu se zároveň může měnit odpověď. „Tuto víceparadigmatičnost a nejednoznačnost založení a zdůvodnění nechápu jako projev často deklamovaného úpadku, ale pouze jako kognitivní a kulturní fakt, z něhož vychází srovnávací etika.“¹¹⁸

Morálka následně staví na základech, které etika objeví. Pochází z latinského slova *mos* a má podobný význam jako etika, tedy zvyk, obyčej či mrav. Oba termíny tak mají stejný etymologický základ, ale přenesený význam latinského slova *mos* označuje vůli, řád, pravidlo, zásadu či předpis.¹¹⁹ Slovem morálka se původně označovala vůle uložená v člověku. Pokud je tedy etika záležitost vědění, potom morálka je záležitost konání, zabývá se lidskými normami a příkazy. Jedná se o subjektivní normativní systém regulující vztahy a chování mezi jednotlivcem a sociálními skupinami, případně vzájemné vztahy mezi sociálními skupinami či dvěma jednotlivci. Morálku můžeme definovat také jako schopnost rozlišovat dobro a zlo a následně podle toho jednat. Jinými slovy schopnost oddělit dobré a zlé a následně to aplikovat v oblasti hodnot, vzorů, norem, postojů a jednání. Přestože morálka staví na poměrně pevných základech tradic, zvyků a hodnot, nejedná se o uzavřený a apriorní systém. To je dáno jak společenským vývojem

¹¹⁷ MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky, 2020, s. 145

¹¹⁸ BRÁZDA, Radim. Úvod do srovnávací etiky. 1998. s. 131

¹¹⁹ MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky, 2020, s. 147

reflektujícím tyto hodnoty, tak přirozenou pluralitou hodnot. Morálka je proto v čase i prostoru proměnlivá. Rozdílné vyhodnocení etiky je tak dáno právě pluralitou historicko-kulturních paradigmat morálky jako fenoménu a subjektivním nahlížením jednotlivců na veškeré hodnoty utvářející ambivalentní vztahy v rámci normativního systému.

„Problém morálky můžete vnímat jako problém konfliktu hodnot – to znamená, že rozdíl mezi dobrem a zlem není etický problém, je to otázka čistě fyzická nebo psychologická, otázka etické odvahy a vůle. Problém se vynoří, objeví-li se pluralita protikladných příkazů. Domnělá opozice dobra a zla je v takovém pohledu konfliktem hodnot.“¹²⁰ Nelze tedy hovořit o ideální morálce, existuje jen v daném období společenského vývoje obecně akceptovaný stav morálky, ve kterém se nároky po daných hodnotách vyrovnají. Jako příklad takové rozpolcenosti lze uvést hodnotu bezpečí společně s hodnotou svobody. Přestože ve veřejném zájmu je zcela jistě zachování obou těchto hodnot, absolutním upřednostněním jedná již nebude možné zcela zachovat tu druhou.

9.2. Aplikovaná etika v rámci (investigativní) žurnalistiky

K nejvýznamnějším oblastem aplikované etiky můžeme zařadit lékařskou etiku, bioetiku, právní etiku a etiku novinářskou.¹²¹ Žurnalistika patří do aplikované neboli profesní etiky, jelikož splňuje základní kritéria, aby mohla definovat svůj vlastní etický řád. Podle některých teoretiků se jedná o praktickou disciplínu, která se zabývá úvahami a argumenty, jak by měli žurnalisté správně postupovat a jednat při své práci. Jejím cílem je objasnit zásady a pomoci, aby práce novinářů odpovídala standardům kladeným na novinářskou profesi. Je etické, aby novinář prozradil zdroj informací? Kdy je eticky ospravedlnitelné použití skryté kamery a mikrofonu? To jsou jedny z mnoha otázek, na které se novinářská etika snaží najít odpovědi.¹²² Novinářská etika se zabývá dvěma rovinami problémů, na mikroúrovni zkoumá, jak by se novináři měli chovat v konkrétních situacích každodenní redakční praxe (např. etické dilema, jak naložit se

¹²⁰ BRÁZDA, Radim. Úvod do srovnávací etiky. 1998. s. 134

¹²¹ MORAVEC, Václav. Etika a česká média. 2005. s. 51

¹²² MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky. 2020, str. 153

záběry zobrazujícími týrání dětí). Na makroúrovni potom zkoumá obecnější otázky (např. společenská odpovědnost žurnalistiky, vymezení střetu zájmů, pravdivost, ochrana zdrojů informací apod.).¹²³

S novinářskou profesí přirozeně souvisí několik skutečností, které mohou z etického hlediska práci komplikovat. Podle Václava Moravce¹²⁴ patří k nejběžnějším etickým problémům v žurnalistické profesi střet zájmů, tedy střet novinářských aktivit s vedlejšími politickými nebo obchodními aktivitami. Dále potom pobírání úplatků a jakékoliv jiné hmotné i společenské zvýhodnění novináře v přímé i nepřímé souvislosti s výkonem žurnalistické profese; osobní účast na zprávě; plagiátorství; narušování soukromí, především porušování práv na ochranu osobnosti a cílené klamání. Cíleným klamáním myslíme záměrnou mystifikaci jak příjemců informací, tak informačních zdrojů.

Vzhledem k povaze investigativní žurnalistiky jsou jí nejbliže poslední dva etické problémy, tedy narušování soukromí a cílené klamání. „Mnoho základních technik investigativní žurnalistiky zahrnuje jednání, které by někdo mohl nazvat nečestné, podvodné, nemorální, a dokonce i nelegální.“¹²⁵ V rámci investigativní žurnalistiky mohou být tyto řekněme etické prohřešky ospravedlněny pouze jedním způsobem, a tím je jednání ve veřejném zájmu. Ten je zde nutný z toho důvodu, že dané způsoby jednání jsou často v rozporu nejen s etikou, ale v některých případech i se zákonem. Kritérium veřejného zájmu zde však nikdy není jednoznačné, závisí především na míře etického pochybení, míře morální újmy, kterou mohlo pochybení způsobit a neodkladnosti veřejného zájmu. „Legitimním liberačním důvodem pro použití kontroverzní techniky při sběru dat je nepochybně situace, kdy by společnost utrpěla značnou újmu, pokud by

¹²³ MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky. 2020. s. 153

¹²⁴ MORAVEC, Václav. Etika a česká média. 2005. s. 51

¹²⁵ ANDERSON, David a Peter BENJAMINSON. Investigative Reporting. Indiana University Press, 1976, 307 s. ISBN 0253201969. s. 6. Dostupné také z:

https://books.google.cz/books?id=k4oWCQ1nEKYC&pg=PP5&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false

informace nebyly zveřejněny. Bylo by tak mylné se domnívat, že vyšetřující novinář disponuje jakousi všeobecnou licenci opravňující jej k nerespektování etických norem.¹²⁶ Může se jednat například o nevýhodné státní zakázky, které byly přiděleny na základě úplatků nebo jiné hmotné či nehmotné motivace.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejdůležitějšími faktory, které je třeba při výběru investigativních metod získávání informací z etického hlediska zvažovat, jsou naléhavost veřejného zájmu, míra společenské závažnosti a rozsah způsobené morální újmy jak z hlediska osob, kterých se reportáž přímo dotýká, tak z hlediska společnosti. Intenzita reálných důsledků morální újmy je také individuální a vždy ji ovlivňují okolnosti konkrétního případu. Konkrétní etické hranice těchto aspektů nelze přesně určit, jelikož se posuzují individuálně na základě okolností jednotlivých případů.¹²⁷ Během času se v investigativní žurnalistice zavedly jisté samoregulační mechanismy. Tyto mechanismy vznikly mimo jiné z toho důvodu, že právě použití určitých metod získávání informací a následné zveřejnění informací ověřených tímto způsobem, může mít negativní následky na zainteresované osoby a v některých případech také na celou společnost. Samoregulační mechanismy by měly stanovovat alespoň základní standardy žurnalistické etiky.¹²⁸

9.3. Samoregulační mechanismy v (investigativní) žurnalistice

Protože na poli etiky neexistuje obecně platná autorita, která by řešila etická dilemata, řeší se etické problémy tzv. etickou samoregulací činnosti médií. Protože česká právní úprava de facto nedokáže pokrýt všechna hlediska novinářské profese, vzniká jako přirozený důsledek etická samoregulace. Jedná se o svobodnou, vnitřní, normativní činnost, která nastavuje závazné etické limity jednání subjektů, které s konkrétními samoregulačními procesy vyjádřily dobrovolný souhlas. Mezi tyto mechanismy patří především etické kodexy a tiskové rady, dalšími mechanismy potom mohou být tiskové a

¹²⁶ ANDERSON, David a Peter BENJAMINSON. *Investigative Reporting*. 1976. s. 6

¹²⁷ Příloha 2

¹²⁸ MORAVEC, Václav, 2020, s. 297 - 300

redakční ombudsmeni a systém průběžného profesního vzdělávání.¹²⁹ V médiích může existovat jen jeden z nich nebo více mechanismů paralelně vedle sebe. „Důležitý je také individuální hodnotový rámec každého novináře, resp. morální integrita každého žurnalisty, který je nedílnou součástí samoregulačních forem žurnalistiky. Individuální etika vychází z uvědomění si vlastní konečnosti, časovosti a souvislosti života. Významnou roli v ní sehraává mravní paměť a svědomí každého novináře. Žádná z forem samoregulace žurnalistiky proto nemůže být zcela účinná, opomíjí-li individuální etiku příslušníků profese,“¹³⁰ uvádí Václav Moravec a připomíná, že samoregulační procesy jdou ruku v ruce s morální odpovědností každého novináře. „Samoregulační procesy přispívají k uvědomění si profesní identity uvnitř profese a posilují vědomí o této identitě vně profese, podporují profesní autonomii, která může omezovat prostor pro externí regulaci a v neposlední řadě přispívají k snazšímu rozhodování nositelů profese v eticky sporných situacích.“¹³¹ Věškeré tyto formy samoregulace platí pro všechny novináře, včetně těch investigativních. Jelikož právě použití těchto kontroverzních metod získávání informací je z etického hlediska velice subjektivní a posuzuje se především dle konkrétního případu, bude zde hrát kromě etického kodexu významnou roli také redakční rada.

Další formou samoregulace mohou být tiskoví a redakční ombudsmeni, kteří mají v zásadě stejný úkol jako tisková rada. Redakční ombudsmeni, jak název napovídá, působí pouze v konkrétní redakci či mediální organizaci. Tiskoví ombudsmeni jsou ustanovováni zpravidla při tiskových radách (např. v Irsku či Rakousku).¹³² Poslední formou samoregulace, kterou zmiňuje Václav Moravec¹³³, je systém průběžného profesního vzdělávání. Rozvoj a vznik takového vzdělávání garantují mediální organizace, profesní a odborová sdružení. Díky této formě samoregulace dochází u novinářů k prohlubování teoretických i praktických poznatků profesní etiky.

¹²⁹ MORAVEC, Václav, 2020, s. 297–300

¹³⁰ MORAVEC, Václav, 2020, s. 300

¹³¹ MORAVEC, Václav, 2020, s. 301

¹³² MORAVEC, Václav, 2020, s. 300

¹³³ MORAVEC, Václav, 2020, s. 299-300

Transformace žurnalistiky podmíněná nástupem automatizace a umělé inteligence bude klást na vzdělávání novinářů vyšší nároky.

9.3.1. Etické kodexy

Etické kodexy jsou nejběžnější součástí samoregulačního procesu. Jedná se o dokument shrnující pravidla a principy, které by měly být závazné pro každého příslušníka dané profese,¹³⁴ jinými slovy explicitně formuluje zásady novinářské etiky. Je přijat buď jednotlivým médiem (např. Etický kodex Deníku N) nebo např. profesní organizací sdružující jednotlivá média (Syndikát novinářů České republiky). Etické kodexy přijaté jednotlivými médii bývají zpravidla formulovány konkrétněji, nabízí větší variabilitu podle typu a potřeb konkrétního média, díky čemuž je novinářům poskytnuta větší opora. Tyto kodexy nejčastěji zahrnují zásady práce s informacemi, ochranu zdrojů a soukromí, nastaví postup novinářů v případě, že jejich práci provázal konflikt zájmů a může zahrnovat dnes již také zásady vystupování na sociálních sítích. Zároveň je možné nastavit etický standard na vyšší úroveň než v případě obecných etických kodexů přijatých profesní organizací, tyto kodexy bývají formulovány velice všeobecně. A to z toho důvodu, že musí získat souhlas napříč různými médii, tyto etické kodexy jsou důležité především proto, aby v rámci konkrétní mediální krajiny nastavily stupeň žurnalistické etiky, který se týká také investigativní žurnalistiky. „Ač se profesní kodexy snaží o komplexní regulaci daných profesí, obsahují často jen základní principy přijatelného a „správného“ chování jejich příslušníků.“¹³⁵ Václav Moravec, po srovnání dvaceti národních kodexů evropských a severoamerických profesních organizací novinářů a tiskových rad, uvádí shodu ve čtyřech hlavních etických principech seriózní žurnalistiky: svoboda slova a tisku není totéž co libovůle slova a tisku; neublížovat druhým, čestnost jako předpoklad autority a participace na veřejném blahu. Tyto principy tedy lze označit za morální minimum odpovědných novinářů, včetně těch investigativních, u kterých hraje významnou roli právě poslední zmíněný bod, tedy participace na veřejném blahu.¹³⁶ Etické kodexy by měly být uvedeny veřejně, právě

¹³⁴ MORAVEC, Václav, 2020, s. 299-300

¹³⁵ MORAVEC, Václav, 2020, s. 302

¹³⁶ Tamtéž

důsledná kontrola veřejnosti může zvýšit účinnost tohoto samoregulačního mechanismu.¹³⁷

9.3.2. Tiskové rady

Vzhledem k výše uvedeným informacím není možné, aby se každá vzniklá situace nacházela podrobně rozepsána v etickém kodexu, v důsledku toho se novináři setkávají s případy, které mohou být eticky sporné. Obzvláště u použití kontroverzních metod získávání informací jsou tyto eticky sporné případy časté. Dalším samoregulačním mechanismem novinářské etiky, většinou doprovodným právě k etickému kodexu, je proto tisková rada nebo také etická komise či jiný podobný orgán. Členové komise jsou vybíráni na základě normativního předpisu konkrétního média (např. Redakční rada Seznam Zpráv), statutu nebo jiného vnitřního předpisu organizace, která média sdružuje (např. Etická komise při Syndikátu novinářů ČR). Tímto předpisem je ve většině případech právě etický kodex, proto obvykle existují paralelně vedle sebe, není to ale pravidlem. Etický kodex stanoví konkrétní etické standardy a etická komise (případně jiný orgán) následně kontroluje jeho dodržování, řeší sporné případy, podané stížnosti a následně k nim vydává stanoviska. Zabývá se posuzováním případů, ve kterých mohlo dojít k porušení psaných či nepsaných etických standardů. Etické prohřešky, kterými se komise zabývá, jsou např. poškození zdroje informací, nevhodné titulky, použití skrytého nahrávání či plagiátorství¹³⁸. Podle Václava Moravce patří mezi šest základních etických prohřešků narušování soukromí, střet zájmů, úplatky, klamání, osobní účast na zprávě a plagiátorství.¹³⁹ Kontroverzních metod získávání informací se týká především použití skrytého nahrávání a klamání. Do klamání v žurnalistice lze zahrnout všechny metody získávání informací, o kterých tato práce pojednává. Mezi sankce, které může etická komise vyvozovat, je-li k tomu oprávněna, může patřit např. vyloučení z dané organizace či pracovněprávní důsledky. Kromě uplatňování sankcí zajišťuje rada také zpětnou vazbu mezi novináři, popř. mediálními organizacemi a jejich publikem. V mnoha státech mají

¹³⁷ MORAVEC, Václav. 2020. s. 299

¹³⁸ Syndikát novinářů České republiky, Stanoviska komise, dostupné zde: <https://www.syndikat-novinaru.cz/o-nas/etika/stanoviska/>

¹³⁹ JIRÁK, Jan. Deset let v českých médiích. 2005, s. 52, 53

rady na starost také aktualizaci etických kodexů v souvislosti s technologickými a obsahovými proměnami současné žurnalistiky.¹⁴⁰

9.4. Etické hranice použití těchto metod podle investigativních novinářů

„Klamání v žurnalistice by mělo být výjimečným nástrojem, jenž je uplatňován až po vyčerpání všech standardních postupů. Odůvodněn musí být mimořádně silným veřejným zájmem. Publikování příběhů založených na eticky sporné oblasti klamání musí vůči publiku vždy provázet podrobné a pečlivé vysvětlení, proč se mu nešlo vyhnout, za jakých okolností a proč byla použita skrytá kamera či mikrofon apod.“¹⁴¹ takto lze shrnout kritéria použití těchto hraničních metod získávání informací podle Václava Moravce.

Také všichni dotazovaní novináři se shodují, že základním kritériem pro použití těchto kontroverzních metod získávání informací je veřejný zájem. Participace na veřejném blahu je také jeden ze základních morálních principů, jak je uvedeno v předchozí kapitole. „Novinář musí být veden veřejným zájmem, to znamená, že neslídí nikomu v soukromí a nepídí se po informacích, které nejsou pro nikoho důležité. Pokud je připravovaná reportáž opravdu ve veřejném zájmu, v Seznam Zprávách to máme upravené tak, že po schválení šéfredaktorem jsou tyto metody přípustné,“¹⁴² uvádí Jiří Kubík. Následně upozornil také na etický kodex a redakční radu, která v Seznam zprávách funguje: „Zároveň ale musím říct, že u nás v redakci máme etický kodex, který upravuje pravidla, kdy se tyto krajní metody mohou použít. Máme redakční radu, což je skupina odborníků, která stojí mimo redakci. Redakční rada garantuje fungování redakce podle pravidel nestranné žurnalistiky. Když tedy přijde nějaká stížnost, zabývají se jí členové redakční rady, kde máme mimo jiné Jaroslava Kmentu, Stanislava Balíka, bývalého soudce ústavního soudu, docenta Petra Orsága, šéfredaktorku deníku SME.sk Beátu Balogovou nebo Jindřicha Šídla, ten je předsedou rady. Oni vždy stížnost posuzují, jestli má případ

¹⁴⁰ MORAVEC, Václav. 2020. s. 299

¹⁴¹ MORAVEC, Václav. 2020. s. 261

¹⁴² Příloha 1

všechny náležitosti nebo jsme skutečně překročili naše práva.“¹⁴³ Stejně jako většina dotázaných novinářů i Jiří Kubík dále upozorňuje na individualitu jednotlivých případů. Právě z tohoto důvodu je v případě těchto metod získávání informací těžké podrobněji popsat etické hranice, každý případ je zkrátka jiný a je nutné ho posuzovat individuálně skrze zmíněný etický kodex a případně redakční rady redakcí. „Je to hodně individuální, záleží, o jaký se jedná případ, jestli je to opravdu na tolik zásadní věc, tak neoddiskutovatelná a vážná věc, že si zasluhuje úvahu nad použitím těchto krajních prostředků. Někdy se shodneme, že to za to nestojí, že prostě nepůjdeme s kanónem na komára. Zkrátka někdy daná metoda není adekvátní, tak si buď v nějaké debatě vykomunikujeme, že to za to nestojí a nebo naopak zjistíme, že ano. Jsou to ale opravdu vzácné momenty, bavíme se o situaci, která nastává tak jednou za půl roku. Řídíme se podle pravidel, která máme zveřejněna na našem webu a postupujeme podle nich.“¹⁴⁴

Veřejný zájem zdůrazňuje také reportér Dalibor Bártek, zároveň upozorňuje na to, že pokud člověk páchá trestnou či nemorální činnost, sám se vystavuje riziku, že ho někdo bude chtít odhalit. „Pokud např. nahrávky budete zveřejňovat, je to záhas do soukromí daného člověka, nic jiného než veřejný zájem si tedy takhle z hlavy nedokážu jako důvod představit. Vy někoho dostáváte do nepříjemné situace, kdy pouštíte ven něco, co on chtěl utajit. Každý v průběhu dne udělá spoustu různých činností, u kterých by nechtěl být nahrán. Jednou jsem viděl nahrávku bývalého premiéra Itálie, jak ho někdo natočil přes sklo restaurace, když se šťoural v nose, prohlížel si to a pak to snědl. Tím chci říct, že vždycky je to nepříjemné a bez veřejného zájmu není možné tyto metody používat. Musíme vycházet z toho, že cílem bývá odhalení nějaké nepravosti a já vždy říkám, že na hrubý pytel, hrubá záplata. Pokud se někdo chová proti zájmům společnosti a překračuje pravidla, pak je odůvodnitelné, že to bylo tímto způsobem odhaleno či prokázáno, protože se mu zabrání v pokračování té činnosti. Ale mluvím o tom, že je potřeba, aby to bylo vážně v zájmu společnosti, pomohlo to odhalení a třeba i vytvoření obrazu o tom člověku. Pokud by to použití nemělo logické odůvodnění, pak je to spíše škodolibost, naschvál, něco, co je těžko obhajitelné, pokud vůbec, to by bylo k té etice. S každou nahrávkou je

¹⁴³ Příloha 1

¹⁴⁴ Tamtéž

třeba nakládat citlivě, ale pokud to má potenciál odhalit něco, co je škodlivé, tak je to vlastně v pořádku. Každý člověk nebo alespoň většina se může svobodně rozhodnout, jestli bude nebo nebude páchat trestnou nebo nemorální činnost. Jestliže se člověk takto chová, sám se tomu riziku vystavuje, ale je to opravdu něco jiného, než když si bude novinář tajně fotit herečku, která je na pláži nahoře bez, tam já žádný morální zájem nevidím a nikdy bych to neudělal, ani mě to nezajímá,¹⁴⁵ dodává Dalibor Bártek a upozorňuje na rozdíl mezi tajným pořizováním fotografií např. v bulvárních článcích, kde se na etické zásady příliš nehraje a investigativní žurnalistikou.

I novinářka Sabina Slonková se s ostatními dotázanými shoduje na tom, že v případě těchto specifických metod získávání informací jsou etické hranice velice individuální a je třeba vše vyhodnotit podle konkrétního případu, zároveň opět připomíná důležitost veřejného zájmu. „Nelze to říct obecně, je to případ od případu. Vždy musíte doložit veřejný zájem,¹⁴⁶“ uvádí Sabina Slonková.

Reportérka Deníku N, Jana Ustohalová, se domnívá, že tyto metody získávání informací jsou ve většině případů na hraně s etikou, novinářka také opět zdůrazňuje důležitost veřejného zájmu při jejich výběru: „Myslím si, že jsou ve většině případů na hraně etiky práce novináře a velmi tam hraje roli vážení veřejného zájmu. To se posuzuje případ od případu podle konkrétní situace, osobně ze své zkušenosti jsem přesvědčená, že řadu těch informací, které novináři získávají těmito metodami, mohou získat jinak.“¹⁴⁷ Uvedla také případ, při kterém byly podle ní tyto prostředky použity oprávněně, tedy v duchu veřejného zájmu. „Napadá mě kauza *Ve stínu Slunečnice*, tam si myslím, že to bylo naprosto odůvodněné, protože vy ty informace můžete získat tak, že vyzpovídáte půlku domova pro seniory a postavíte to na těch svědectvích, ale z hlediska

¹⁴⁵ Příloha 4

¹⁴⁶ Příloha 2

¹⁴⁷ Příloha 3

důvěryhodnosti je zde podle mě skryté nahrávání opodstatněné. Tohle je zrovna případ, kde se to asi docela hodí,¹⁴⁸ uvedla Jana Ustohalová.

Novináře Radka Kedroně jako první v souvislosti s etickými hranicemi těchto metod napadlo zasahování do soukromí „podezřelých osob“ a jejich blízkých: „Etická hranice pro mě je, jak moc do hloubky máme popisovat nějaké rodinné zázemí těch klientů, jestli do těch případů vtahovat děti, to je etika, kterou já zpravidla řeším a říkám vždy kolegům, že děti nemohou za to, jak se chovají jejich rodiče. Takže to jsou věci, které zkoumám já. Případně jestli to je materiál pro nás a nejedná se spíše o sousto pro bulvár. Jako novinář nevstupujete jenom do rodiny, ale vstupujete do životů lidí. Základ je nepoškozovat nezúčastněné osoby, hrozně nebezpečná je sekundární viktimizace a podobné věci. Z toho jsou vždy největší problémy, když někde novinář nechá obličej dítěte nebo naznačí, do jaké školy chodí a samozřejmě velmi citlivá věc jsou záležitosti kolem sexuálních identit lidí atd. V minulosti máme řadu věcí, do kterých jsme se nepustili právě z těchto důvodů, protože tam byla velmi tenká hranice, jestli zkoumáme veřejný zájem.“¹⁴⁹ Nezasahování do soukromí třetích osob bude platit ve všech oblastech žurnalistiky, nikoliv pouze v té investigativní, nicméně z hlediska pořizování skrytých audio či video nahrávek je dobré zmínit také tento aspekt, jako je např. nahrávání třetích osob. I Radek Kedroň nakonec připomíná důležitost veřejného zájmu.

Investigativní reportér Janek Kroupa uvádí, že není možné nahrávat svědky daného činu či konkrétních vyšetřovaných okolností bez jejich souhlasu. „Jedna naprosto zjevná hranice je, že je-li člověk svědkem, neboli pokud vy tou metodou neodkryváte zločin, který se odehrává, nenahráváte člověka, který se na tom zločinu podílí, tak to je pro mě metoda, která není v pořádku, nahrávání svědka,¹⁵⁰ uvedl Janek Kroupa a navazuje tak na Radka Kedroně, který již zmiňoval jako etický problém zasahování do soukromí třetích osob. Dále upozorňuje na to, že na začátku vyšetřování je vždy nutné mít opravdu věrohodné svědectví: „To je velmi důležité na začátku, vy vždycky musíte mít věrohodné

¹⁴⁸ Příloha 3

¹⁴⁹ Příloha 5

¹⁵⁰ Příloha 6

svědectví, které je na začátku a říká, že se skutečně může odehrávat nějaká nekalost, neříkám nezákonnost, protože novináři neodhalují jenom nezákonné věci, zabýváme se také věcmi, které jsou třeba neetické a jiným způsobem nefér.“¹⁵¹ Tento aspekt byl již zmíněn v kapitole o cílené provokaci ve smyslu, že není možné provokovat koholiv a lidi tak „zkoušet“, nýbrž je důležité mít vždy nejprve svědectví a ověřovat cílenou provokací pouze situace, o kterých již máme důvod myslet si, že se skutečně odehrávají.

Dalším etickým kritériem, které souvisí s použitím těchto metod, je konfrontace vyšetřované osoby s tím, že vzniká reportáž. Pokud se tedy jedná např. o skryté nahrávání, novinář by měl následně nahrávanou osobu s nahrávkou konfrontovat. „Když něco natočíte nebo zjistíte, měl byste o tom následně daného člověka informovat, konfrontovat ho s tím, říct mu, co jste zjistil a zároveň zjistit, co on na to říká a jak na to reaguje,“¹⁵² uvedl na toto téma Jiří Kubík. Do reportáže bývá zahrnuta i následná reakce vyšetřovaných osob na zjištěné informace, daná osoba by měla dostat v reportáži vždy prostor. „Vý v rámci toho skrytě nahrávaného rozhovoru se dostanete k nějakým informacím, které Vás posunou v pátrání, a teprve když znáte celý obrázek, stejně musíte jít znovu za tím člověkem a konfrontovat ho. A to už ho zpravidla musíte konfrontovat on the record,“¹⁵³ potvrzuje Radek Kedroň.

Uskutečněné rozhovory tedy potvrzují, že hlavním etickým kritériem je role veřejného zájmu, neuplatňování těchto krajních metod na třetí osoby, předem zajištěné svědectví a konfrontace vyšetřovaného s pořízeným materiálem. Vzhledem k individuálnímu charakteru každé investigativní kauzy nelze přesně obecně určit etické hranice, jelikož etické hledisko je nutné posuzovat u každé kauzy zvlášť na základě samoregulačních principů. „Novinářská provokace je přípustná pouze za tři podmínek: motivem je vytváření tiskového materiálu na významné společenské téma, informace jsou získávány legální cestou a experimentem lze získat více výhod než ztratit,“¹⁵⁴ uvádí ve své

¹⁵¹ Příloha 6

¹⁵² Příloha 1

¹⁵³ Příloha 5

¹⁵⁴ PALCZEWSKI, Marek. *Journalistic provocation*, 2018, s. 8

publikaci Marek Palczewski, který do provokace zahrnuje veškeré metody prezentované v této práci.

Závěr

Cílem této bakalářské práce na téma *Kontroverzní metody získávání informací v investigativní žurnalistice* bylo popsat vybrané kontroverzní metody získávání informací využívané na poli investigativní žurnalistiky. Práce se věnuje konkrétně skrytému audio a video nahrávání, vytváření skrytých identit, vytváření cílené provokace a sledování osob. Dílčím cílem bylo zjistit, jak na dané metody nahlíží čeští investigativní novináři, jak je hodnotí, využívají ve své práci, jak se k nim staví, které z nich považují za dobré a naopak. Polostrukturované rozhovory byly vedeny s novináři s mnohaletými zkušenostmi na poli investigativní žurnalistiky, konkrétně s Jiřím Kubíkem, Sabinou Slonkovou, Janou Ustohalovou, Radkem Kedroněm, Daliborem Bártkem a Jankem Kroupou. Hlavním přínosem této práce jsou právě rozhovory s novináři a jejich pohled na probírané téma.

Cíle práce byly naplněny pomocí rešerše dostupných zdrojů a polostrukturovaných rozhovorů s českými investigativními novináři. Výpovědi novinářů byly pro tuto práci zcela zásadní, především na základě jejich názorů, poznatků a zkušeností z praxe byly popsány kontroverzní metody získávání informací i jejich kladné a záporné stránky. U každé metody byly také shrnuty názory novinářů a popsány jejich zkušenosti s probíranou metodou. U každé metody je zároveň uvedena česká investigativní kauza, během které byla daná metoda aplikována do praxe, popsané kauzy zde slouží jako názorné, ilustrační ukázky využití daných metod. I v této části se projevil přínos rozhovorů s investigativními novináři, některé vybrané kauzy totiž zpracovávali přímo oni či jejich podřízení. Jedná se o kauzy *Ve stínu Slunečnice*, *Milion za zákon* a *Procenta pro radního za dezinfekci škol. Natočili jsme úplatky v časech nouze*.

Kladnou stránkou těchto metod je podle novinářů především možnost zachytit autentické chování podezřelých a odhalit tak protiprávní či neetické jednání. Tyto metody pomohou novinářům zajistit důkazy, které nelze vypátrat jiným způsobem a především získají důkaz tzv. z první ruky, kdy vidí a slyší, jak se daná situace odehrála. Jako jednou z negativních stránek se ukázalo hledisko bezpečnosti, které zmiňoval např. Janek Kroupa při jednání s obchodníkem se zbraněmi. Jako zajímavou nevýhodu, konkrétně u využívání skrytých identit, uvedl poté možné sblížení nasazené osoby s pachateli, které

má novinář odhalovat. Následně tak může vzniknout situace, kdy je novinář v daném prostředí delší dobu, vytvoří si zde vazby a následně je pro něj nepříjemné odhalovat své přátele.¹⁵⁵ S touto situací má zkušenost právě reportér Janek Kroupa.

Z těchto kontroverzních metod získávání informací označovali novináři nejčastěji jako nejběžněji využívané skryté audio nahrávání, a to především díky snadné realizaci. Konkrétně potom nahrávání telefonních hovorů, kdy novinář s někým telefonuje a bez vědomí dotyčného si hovor nahrává. Zároveň se může jednat o situaci, kdy se v hovoru vydává za někoho jiného a propojuje tak skryté nahrávání a vytváření skryté identity. Právě skrytá identita vychází z rozhovorů jako druhá nejčastěji využívaná metoda. Z vybraných respondentů tuto metodu ve svých kauzách často využívá především Janek Kroupa.

Kontroverzní metody získávání informací sebou přináší několik etických dilemat. Hlavním etickým kritériem je využívání těchto metody v rámci veřejného zájmu, bez jednoznačné role veřejného zájmu není možné tyto metody využívat. Jednalo by se totiž spíše o metody bulváru. Dalibor Bártek např. uvedl skryté nahrávání či focení hereček na pláži, aby se potom otiskl článek o tom, že daná herečka přibrala nebo naopak zhubla. Není možné tyto skryté kontroverzní metody získávání informací zaměňovat s bulvárními praktikami.

Přestože je již obhájen veřejný zájem, mohou nastat další etické spory. Jedním z nich je skryté nahrávání svědků, pokud se nejedná o nahrávání přímého účastníka dané kauzy, není podle Janka Kroupy etické takového člověka skrytě nahrávat. Další etickou hranicí je potom přílišné zasahování do soukromí, kdy by např. na pořízené nahrávce byli vidět děti podezřelého či jiné blízké osoby. Pro novináře Radka Kedroně je toto jedno z nejzásadnějších etických hledisek.

Etické spory se v redakcích řeší především pomocí dlouhých debat, kdy si konkrétní novinář se svým přímým nadřízeným a případně také šéfredaktorem a editorem vyjasní,

¹⁵⁵ Příloha 6

zda byly skutečně vyčerpány všechny ostatní možnosti, jak zajistit důkazy, či jak se dopátrat k potřebným informacím. Z rozhovorů vyplývá, že česká investigativní žurnalistika se k těmto metodám staví zodpovědně a ve všech redakcích, ve kterých vybraní novináři působí či působili v minulosti, se použití těchto metod důkladně zvažuje. Novináři si v některých případech nechávají vypracovávat právní posudky a zároveň zvažují především veřejný zájem a etické hranice využití těchto metod. Pokud jsou veškerá kritéria k použití těchto metod uvnitř redakce splněna, vyargumentována a je zřejmý veřejný zájem, investigativní týmy se těmto metodám nebrání.

Přestože někteří investigativní novináři uvedli, že bez skrytého nahrávání se v mnoha případech nelze obejít, využívají se u nás tyto metody velmi zřídka, dle výpovědí novinářů je to způsobeno především jejich časovou a finanční náročností. Na konkrétní investigativní kauze může novinář pracovat měsíce, po dobu jeho práce ho redakce platí a následně z toho nemusí být žádná reportáž. Nastávají také situace, kdy se novináři nepotvrdí informace, kterou obdržel např. od nějakého zdroje a měsíce práce nepřinesou žádný výsledek.

Postoj investigativních novinářů v České republice k těmto krajním metodám tedy není zcela odmítavý, nicméně pokud je možné získat informace jinou cestou a použití těchto metod není nutné, novináři se k nim neuchylují. Z vybraných novinářů se k těmto metodám stavěla odmítavě pouze reportérka Jana Ustohalová, která tyto metody při své práci nevyužívá, nicméně i ona v průběhu rozhovoru připustila legitimitu jejich využití v některých českých investigativních kauzách, např. *Ve stínu Shmečnice*.

K použití těchto metod tedy nelze uvést přesný návod a vytyčit přesné etické hranice, základním kritériem je ovšem jednání ve veřejném zájmu a užívání těchto metod s respektem a opatrností. Jak uváděli všichni investigativní novináři, je nutné každý případ posuzovat individuálně. Je ale zřejmé, že pokud se tyto metody využívají s rozvahou a skrze investigativní novináře pomáhají ve věcech veřejného zájmu, na poli investigativní žurnalistiky mají v některých situacích nezastupitelné místo.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

ANDERSON, David a Peter BENJAMINSON. *Investigative Reporting*. Indiana University Press, 1976, 307 s. ISBN 0253201969. Dostupné také z: https://books.google.cz/books?id=k4oWCQ1nEKYC&pg=PP5&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false

BARTOŠEK, Jaroslav. *ŽURNALISTIKA, úvod do studia* [online]. Olomouc, 1997 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2006/ZUR712/um/1242503/01_Bartosek.pdf. Skripta. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

BARTOŠOVÁ, Linda. *Rozhovory se ženami v českých médiích*. V Brně: CPress, 2022. ISBN 978-80-264-4090-1.

Bech-Karlsen, J. 1991. *Být při tom. Reportáž jako metoda a žánr*. 1 vydání. Oslo: Institut for Journalistik. Universitetsforlaget. ISBN: 82-7147-094-9.

BŘÁZDA, Radim. *Úvod do srovnávací etiky*. Praha: KLP Praha, 1998. ISBN 80-85917-46-7.

DE BURGH, Hugo a Paul LASHMAR. *Investigative Journalism*. Third edition. Spojené království: Taylor & Francis, 2021, 300 s. ISBN 9780367182489.

Dressing, Harald, Maul-Backer, Henning a Gass, Peter. Posuzování stalkingu z kriminalistického a psychiatrického hlediska. *Trestněprávní revue*, 2007, s. 279-281. ISSN 1213-5313. Dostupné také z: http://www.ipravnik.cz/cz/clanky/trestni-pravo/pd_7/art_5000/posuzovani-stalkingu-z-kriminalistickeho-a-psychiatrickeho-hlediska.aspx.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

LEIGH, David. Investigative Journalism. Basel, Švýcarsko: Springer Nature Switzerland, 2019. ISBN 3030167518.

MCQUAIL, Denis. Úvod do teorie masové komunikace. 2. rozšířené vydání. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-574-5.

MÎRZA, Radu. Regulation and Self-Regulation: Two Pieces of the Puzzle for a Healthy Media Landscape in Moldova. In: Media Forward [online]. September 2021, s. 6 [cit. 2023-04-26]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-09/MEDIA-M-No%2015-Regulation-and-Self-Regulation.pdf>

MORAVEC, Václav. „Etika a česká média.“ str. 49-61 in: 10 let v českých médiích. 1. vydání, Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-925-9.

MORAVEC, Václav. Proměny novinářské etiky. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3111-2.

OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA. Encyklopedie praktické žurnalistiky. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-76-1.

REMIŠOVÁ, Anna. Etika médií. Slovensko: Kalligram, 2010. ISBN 9788081013768.

RUSS-MOHL, Stephan. Žurnalistika: komplexní průvodce praktickou žurnalistikou. Přeložil Hana BAKIČOVÁ. Praha: Grada, 2005. ISBN 8024701588.

SEDLÁKOVÁ, Renáta. Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky. Praha: Grada, 2014. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3568-9.

SCHWARTZ, Matthew D. Confessions of an Investigative Reporter. Virginia Beach, USA: KOEHLER BOOKS, 2020. ISBN 9781646630714.

Elektronické zdroje

BISCOP, Marjolaine a David Décary-Héту. CRIMRXIV: Anonymity technologies in investigative journalism: a tool for inspiring trust in sources [on-line] 2022- [cit. 2023-04-12]. ISSN 2766-7170. Dostupné z: <https://www.crimrxiv.com/pub/5q86cefc/release/1>

Bit. Změním zákon. Zn: za milion: Dva poslanci podleli velmi snadno lobbingu. Chtěli změnit zákon výměnou za milionový dar straně. Hospodářské noviny [online]. *Economia*, 29. 9. 2009 05:37 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-38458340-zmenim-zakon-zn-za-milion>

CANCELA, Paulie, David GERBER a Annik DUBIED. "To Me, It's Normal Journalism" Professional Perceptions of Investigative Journalism and Evaluations of Personal Commitment. Journalism practice. 2-4 PARK SQUARE, MILTON PARK, ABINGDON OX14 4RN, OXON, ENGLAND: ROUTLEDGE JOURNALS, TAYLOR & FRANCIS, 2021. ISSN 1751-2786. Dostupné z: doi:10.1080/17512786.2021.1876525 DARKO

CARSON, Andrea a Denis MULLER. Is It Ever OK for Journalists to Lie to Get a Story?. Global Investigative Journalism Network [online]. 24.1. 2023 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://gijn.org/2023/01/24/is-it-ever-ok-for-journalists-to-lie-to-get-a-story/>

Concealing your identity as a journalist, ONAethics [online]. © 2023 Online News Association [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://ethics.journalists.org/topics/concealing-your-identity-as-a-journalist/>

Dalibor Bártek – lidé. Českátelevize.cz. [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/lide/dalibor-bartek/>

Guidance: Secret Recording. In: BBC [online]. London, Last updated July 2019 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidance/secret-recording>

HAVELKOVÁ, Hana a Alena VODÁKOVÁ. Morálka. Sociologická encyklopedie [online]. Sociologický ústav AV ČR, naposledy editováno 21. 9. 2020 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Mor%C3%A1lka>

Hospodářské noviny: Podcasty. Hospodářské noviny [online]. Praha: Economia, 2022, 16.6.2022 [cit. 2023-03-31]. Dostupné z: <https://podcasty.hn.cz/c1-67083260-podnikatele-na-hrade-novinarka-sledovala-kdo-chodi-za-kanclerem-a-poradcem-prezidenta-zemana>

Investigative Journalism – Everything You Need To Know: Accredited Film School. NFI Nashville Film Institute [online]. 191 Polk Avenue Nashville, TN 37210. [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://www.nfi.edu/investigative-journalism/>

Investigativní žurnalistika a její osobnosti: Studijní materiály do školy a k maturitě. Studijni-svet.cz [online]. Ing. Jakub Stingl [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://studijni-svet.cz/kontakt-2/>

Jana Ustohalová – autor. DeníkN.cz. [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://denikn.cz/autor/jana-ustohalova/>

Janek Kroupa – životopis. Databázeknih.cz. [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/janek-kroupa-13381>

Jaroslav Kmenta: Investigativní novinář [online]. [cit. 2023-04-27]. Dostupné z: <https://www.kmenta.cz>

Jiří Kubík - životopis. Databázeknih.cz. [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jiri-kubik-48314>

KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Skrytá kamera je možná neetická, ale legální. Babiš mladší je osoba veřejného zájmu, shodují se experti Zdroj: https://www.lidovky.cz/byznys/skryta-kamera-je-mozna-neeticka-ale-legalni-babis-mladsi-je-osoba-verejneho-zajmu-shoduji-se-experti.A181115_160420_ln_domov_ele. Lidovky.cz. Praha: MAFRA, 2018. ISSN 1213-1385.

KROUPA, Janek. Procenta pro radního za dezinfekci škol. Natočili jsme úplatky v časech nouze. Seznam Zprávy [online]. 2. 4. 2020 9:36 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z:

<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/procenta-pro-radniho-za-dezinfekci-skol-natocili-jsme-uplatky-v-casech-nouze-97328>

KUBÍK, Jiří a Nikola ZWRŤKOVÁ. „Fuj, zase smrdíš!“ Reportéři Seznamu se skrytou kamerou v domově seniorů. Seznam Zprávy [online]. 2019, 20. 11. 2019 6:00 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fuj-ty-prase-ty-zase-smrdis-reporteri-seznamu-se-skrytou-kamerou-za-zdmi-domova-senioru-83076>

PALCZEWSKI, Marek. Journalistic provocation. Definition-legal and ethics aspects-typology [online]. University of Social Sciences and Humanities SWPS Warsaw · Faculty of Humanities and Social Sciences, červenec 2018 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/326211960_Marek_Palczewski_Journalistic_provocation_Definition-legal_and_ethics_aspects-typology

POKORNÁ, Zdislava. Rok jsme sledovali schůzky na Hradě. Nejedlý poprvé promluvil o vztazích s Kočkou, Tykačem či Plagou. Deník N [online]. 17.3.2023 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://denikn.cz/1089877/rok-jsme-sledovali-schuzky-na-hrade-nejedly-poprve-promluvil-o-vztazich-s-kockou-tykacem-ci-plagou/>

Radek Kedroň– autoři. Seznamzpravy.cz. [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/autor/radek-kedron-1137>

Sabina Slonková – životopis. Databázeknih.cz. [online]. [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/sabina-slonkova-48309>

Samuel Appiah. Investigative journalism in ghana: balancing public interest and individual privacy. COGENT SOCIAL SCIENCES. KARL JOHANS GATE 5, NO-0154 OSLO, NORWAY: TAYLOR & FRANCIS AS, 2020, 6.(1.), 608-631. Dostupné z: doi:10.1080/23311886.2020.1772444

Skrytá nahrávka jako důkaz povolena. Seznam Zprávy vyhrály další soud. Seznam zprávy [online]. 12. 8. 2022 10:05 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-skryta-nahravka-jako-dukaz-povolena-seznam-zpravy-vyhraly-dalsi-soud-211417>

SUNNE, SAMANTHA. 10 tools for investigative journalists. Ijnet: international journalists network [online]. 750 17th Street, NW, Suite 300, Washington, DC 20006 USA, 30.10. 2018 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://ijnet.org/en/story/10-tools-investigative-journalists>

SVOBODA, Vítěk a Filip TITLBACH. Deník N: Studio N: Kdo může na Hrad bez zaklepaní [online]. In: . 7. dubna 2022 16:09 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://denikn.cz/855136/studio-n-kdo-muze-na-hrad-bez-zaklepani/>

VÍTĚZKY A VÍTĚZOVÉ NOVINÁŘSKÉ CENY 2019. Nadace OSF [online]. Praha 3: © 2022 Nadace Open Society Fund Praha, 2019 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://osf.cz/novinarska-cena/sin-slavy/novinarska-cena-2019/>

VONDŘICH, Lukáš. Praktické a právní aspekty metod získávání informací pro účely investigativní žurnalistiky v kontextu novinářské etiky [online]. Brno, 2009 [cit. 2023-04-21]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/jzloe/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Martin ŠKOP.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Přepis rozhovoru s Jiřím Kubíkem

Příloha č. 2: Přepis rozhovoru se Sabinou Slonkovou

Příloha č. 3: Přepis rozhovoru s Janou Ustohalovou

Příloha č. 4: Přepis rozhovoru s Daliborem Bártkem

Příloha č. 5: Přepis rozhovoru s Radkem Kedroňem